VAN OORLOG EN VREE

GEDENKBOEK VOOR DEN

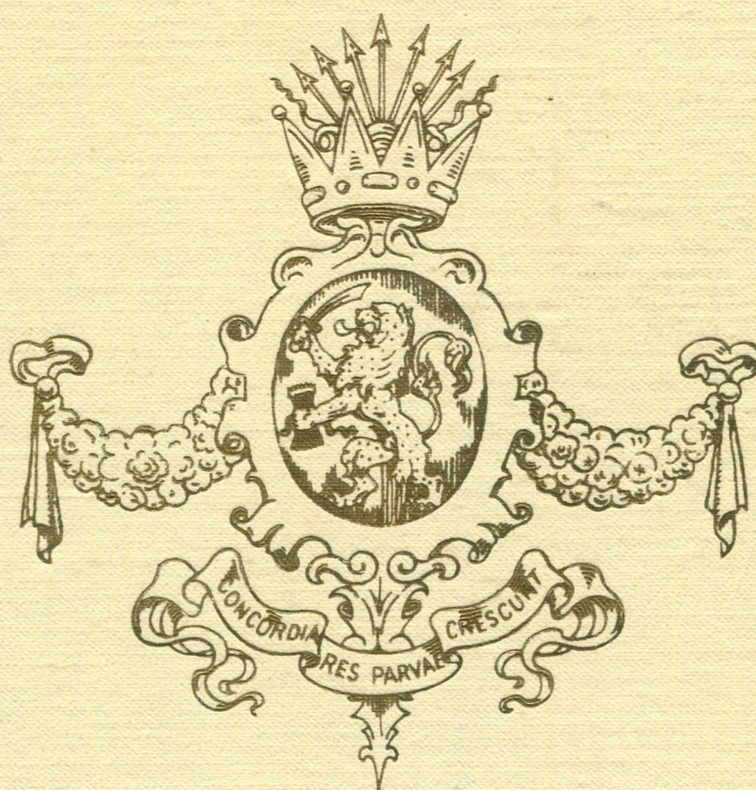
VREDE VAN MUNSTER

1648 — 1948

Het is al boter tot den boom,
Men zingt al Pais en Vree.

VONDEL

VAN OORLOG EN VREE

GEDENKBOEK VOOR DEN VREDE VAN MUNSTER

1648 - 1948

VAN
OORLOG EN VREE

ALGEMEEN NEDERLANDSCH VERBOND

VAN OORLOG EN VREE

GEDENKBOEK VOOR DEN
VREDE VAN MUNSTER
1648 — 1948

MET 71 PLATEN EN
56 PORTRETTEN

VOORWOORD VAN
JHR. MR. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND
Vice-President van den Raad van State

Pax optima rerum

TE ASS

VOORWOORD

Het op 30 Januari 1648 te Munster getekend vredesverdrag is, te zamen met het in hetzelfde jaar gesloten verdrag van Osnabrück, wel een der meest belangrijke tractaten uit de Europese geschiedenis.
Zowel aan den Tachtigjarigen als aan den Dertigjarigen Oorlog kwam door deze Westfaalse verdragen een einde. Al zou het niet voor langen tijd zijn, zo luidde in 1648 toch eindelijk de vredesklok weer over het beproefde Europa.
Niet dan na zeer langdurige en moeilijke onderhandelingen was deze vrede tot stand gekomen. De verhouding tot Frankrijk, door velen onder de Hollandse regenten als een gevaarlijke bondgenoot beschouwd en gewantrouwd, had bij de onderhandelingen een rol van betekenis gespeeld, en de moeilijkheden waren voor een niet gering deel toe te schrijven aan de uiteenlopende inzichten, welke dienaangaande in de Nederlanden bestonden.
Het schijnt mij een gelukkige gedachte van het Algemeen Nederlandsch Verbond te zijn geweest, in 1948 een boek uit te geven ter herdenking aan dit voor drie eeuwen gesloten verdrag, waarbij de in de latere jaren van den krijg tegen Spanje tot een machtigen factor in Europa uitgegroeide Verenigde Nederlanden erkend werden als „vrije en souvereine Staten".
Juist in den tegenwoordigen tijd, na de zware beproevingen en het bittere leed, welke de Tweede Wereldoorlog ons Nederlandse volk heeft gebracht, kan het niet dan nuttig zijn herinnerd te worden aan de tachtigjarige worsteling voor vrijheid en recht, die het voorheen, dank zij zijn taaie volharding en gemeenschappelijke krachtsinspanning, onder de beproefde leiding van het Huis van Oranje tot een gezegend einde heeft gebracht.
De jongste oorlog heeft bewezen, dat ons volk nog steeds beschikt over dezelfde geestelijke en karaktereigenschappen, welke het destijds, door alle oorlogsellende heen, gebracht hebben tot de gouden eeuw onzer Republiek.
Moge de herinnering daaraan ons een prikkel zijn tot het inzetten van alle krachten, om eensgezind te werken aan den wederopbouw van ons Koninkrijk.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.

INLEIDING

Het jaar 1948 geeft gelegenheid om tal van belangrijke gebeurtenissen uit onze geschiedenis te herdenken.
Men zou kunnen beginnen met de herdenking van het Verdrag van Augsburg, dat op 26 Juni 1548 door Keizer Karel V met den Duitsen Rijksdag werd gesloten en waarbij de Nederlanden werden verenigd in den Bourgondischen Kreits. Daardoor vormden zij een zelfstandige staatkundige eenheid, onder de hoede van het Duitse Rijk, waarvoor zij een aandeel in de rijkslasten moesten bijdragen. Dit was een zeer belangrijke gebeurtenis, het voorspel van de latere gehele onafhankelijkheid der Nederlandse gewesten. Dan volgt de vrede van Munster, 30 Januari-15 Mei 1648; dan de Grondwet van 1848; en, wat ons in deze dagen wel zeer ter harte gaat, het vijftigjarig Regeringsjubileum van H. M. de Koningin. Voor 's-Gravenhage komt daar dan nog bij het zevenhonderdjarig bestaan der stad.
Voor de herdenking van den Vrede van Munster heeft het Algemeen Nederlandsch Verbond onder meer het plan opgevat een gedenkboek te laten verschijnen. En het is erin geslaagd, dat plan uit te voeren, dank zij veler medewerking; waarover later.

Dit gedenkboek moet dan belangrijke gebeurtenissen en personen in herinnering brengen uit den groten tijd van den Tachtigjarigen Oorlog, die driehonderd jaar geleden eindigde met den Munstersen of Westfaalsen Vrede.
O, wij weten het: slechts zeven van de zeventien provinciën namen bij het sluiten van den Vrede van Munster, na den strijd van tachtig jaren, als een onafhankelijke republiek een eervolle plaats in de rij der volken in; en voor Brabant ligt over de herdenking van dezen vrede een schaduw, daar het in 1585 gegeven woord in 1648 niet werd ingelost: Brabant werd een generaliteitsland en niet weer een der verenigde provinciën. Dit zou eerst veel later geschieden.
Het ideaal van Willem van Oranje: alle Nederlanden verenigd in één vrijen staat, waarin gewetensvrijheid en verdraagzaamheid zouden heersen, werd dus niet verwezenlijkt. Dit was hem reeds duidelijk geworden, toen hij in Mei 1579 eindelijk overging tot de mede-ondertekening van de Unie van Utrecht, die zijn broeder Jan van Nassau moeizaam had tot stand gebracht.
Neen, dat ideaal van den Vader des Vaderlands zou niet worden verwezenlijkt; maar dit belette hem niet, den strijd voort te zetten, opdat althans de Noordelijke provinciën aan de Spaanse tyrannie zouden worden ontrukt en zouden samengroeien tot een staat, waarin de hoge beginselen van vrijheid en verdraagzaamheid, die hij voorstond, zouden worden gehuldigd.

En hierin is hij geslaagd, voor zoverre zulks toen menselijkerwijs mogelijk was.
Evenwel, wij weten het allen, voordat dit schone doel, althans voor het Noorden, was bereikt, moest, ter voltooiïng van het door den Prins begonnen werk, nog „veel strijds gestreden zijn, veel leeds geleden zijn".
Vele malen zou het schijnen alsof, nu eens door de kracht des vijands, dan weer door eigen schuld, de zaak der vrijheid hopeloos stond, alsof het grote werk, dat de grote Oranje had aangevangen, toch nog zou mislukken.
Maar er waren na Prins Willem mannen gekomen als Oldenbarnevelt, Prins Maurits, Willem Lodewijk van Nassau en vele anderen, door wier moed, volharding, staatsmanswijsheid en veldheersgaven het wonder gebeurde, dat in 1648 de Zeven Provinciën als een schitterende, machtige Republiek uit het strijdperk traden en dat voor haar de tijd aanbrak, waarin volgens Potgieter „de weegschaal der volkeren van Europa door hare vorsten niet ter hand werd genomen, of de hollandsche maagd, aan hunne zijde op het regtsgestoelte gezeten, wierp er mede haar oorlogszwaard of haren olijftak in en deed door deze bijwijlen den evenaar overhellen".
Dat wonder wil het Algemeen Nederlandsch Verbond herdenken, ook door het laten verschijnen van dit gedenkboek. Moge de kennisneming ervan leiden tot de erkentenis, dat ons volk weliswaar meermalen in diepe ellende heeft gezeten, maar zich telkens weer daaruit heeft opgewerkt. Moge derhalve de herdenking van 1648 ons in dezen zwaren tijd moed geven voor onze toekomst.

Dit gedenkboek heeft niet den vorm, dien men gewoonlijk aan dergelijke gedenkboeken geeft. Men zou het een herinneringsalbum kunnen noemen, want de bedoeling is: door het geven van een reeks prenten en portretten te herinneren aan een aantal belangrijke gebeurtenissen en personen uit den tachtigjarigen strijd om onze vrijheid en bij het sluiten van den daarop gevolgden Vrede van Munster. De bijschriften, geschreven door of ontleend aan bekende historici, moeten de afbeeldingen toelichten, wat in enkele gevallen mede nodig is, omdat niet alle prenten historisch volkomen juist zijn. Een dergelijke prent is dan toch opgenomen, omdat het uit een historisch oogpunt niet onbelangrijk is, te laten zien, hoe men zich indertijd een of andere gebeurtenis heeft voorgesteld, en ook wel omdat van zo'n gebeurtenis geen betere historische prent was te vinden.

Onzen oprechten dank betuigen wij aan hen, die door hun waardevolle bijdragen zozeer hebben medegewerkt aan het tot stand komen van dit Gedenkboek; in de eerste plaats aan *Zijne Excellentie Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland,* Vice-President van den Raad van State. Voorts

aan de medewerkers: Dr. W. A. F. Bannier; Dr. H. P. Coster; Luitenant-Generaal W. E. van Dam van Isselt; Anton van Duinkerken; Prof. Dr. P. Geyl; Prof. Dr. J. A. van Hamel; Dr. P. J. van Herwerden; Dr. C. J. A. Meerdink; Prof. Dr. T. H. Milo; Dr. Johanna K. Oudendijk; Dr. J. C. H. de Pater; G. J. Rooymans; Luitenant-Kolonel W. H. Schukking; Prof. Dr. Z. W. Sneller; Dr. J. W. Wijn.
Eindelijk aan den schilder-tekenaar A. M. Luyt.

Voor de illustraties van dit boek moest uit den aard der zaak uit verschillende bronnen worden geput, waarbij hulp en voorlichting bijzonder welkom waren. Nu, die is ons in ruime mate verleend; een woord van welgemeenden dank daarvoor zij hier gericht tot de Dames W. A. H. Crol van den Atlas van Stolk, A. M. Muntendam van het Rijks-Prentenkabinet, L. J. van der Haer van het Haagse Gemeente-archief en A. W. J. Mulder van het Oranje-Nassau-Museum.

Moge dan dit boek bij de herdenking van den Vrede van Munster de belangstelling verlevendigen voor den geweldigen tijd, waarin de grondslagen werden gelegd voor den tegenwoordigen Nederlandsen Staat, en die wellicht het best kan worden gekenmerkt met de Zeeuwse wapenspreuk:

LUCTOR ET EMERGO.

K. E. OUDENDIJK.

DE PLATEN

Voor een aantal platen en portretten zijn de cliché's vervaardigd naar prenten of schilderijen, die daarvoor door verschillende instellingen zijn beschikbaar gesteld. Dit is met de hieronder verklaarde afkortingen aangegeven:

's-Gr. = Gemeente-archief te 's-Gravenhage.
M. = Mauritshuis te 's-Gravenhage.
M.B. = Museum Boymans te Rotterdam.
O.N. = Oranje-Nassaumuseum te 's-Gravenhage.
Pr. = Rijksprentenkabinet (Rijksmuseum) te Amsterdam.
St. = Atlas van Stolk te Rotterdam.
U.B.A. = Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.
W. = Wandplaten van de Firma Wolters te Groningen.

Opmerking: De bijschriften, welke door de hierboven genoemde medewerkers opzettelijk voor dit gedenkboek zijn geschreven, zijn met een sterretje * getekend. De namen der schrijvers, uit wier werken aanhalingen zijn gedaan, zijn tussen haakjes () geplaatst.

Het merendeel der foto's voor de vervaardiging van de cliché's is genomen door A. Frequin te 's-Gravenhage.

KEIZER KAREL V DOET TE BRUSSEL AFSTAND VAN DE REGERING — 1555 W.

Op een leeftijd, dien wij niet hoog kunnen noemen — 55 jaar — voelde Keizer Karel V zich zo moede en afgemat, dat hij afstand wenste te doen van de regering over de vele landen, waar hij vorst was en waarin de zon nooit onderging.
Het ogenblik, waarop de moede vorst, steunende — o, merkwaardig feit in verband met de dingen, die binnen kort zouden gebeuren! — steunende op den schouder van zijn lieveling, den jongen Prins van Oranje, afstand deed van zijn vorstelijke waardigheden, zou een keerpunt worden in de geschiedenis van de Lage Landen bij de Zee; 25 October 1555.
In de plaats van den grijzen Vorst, die — in Nederland geboren en de Nederlandse taal machtig zijnde — zich Nederlander voelde en door het Nederlandse volk als een der zijnen werd beschouwd, kreeg zijn zoon Filips hier te lande de vorstelijke waardigheden en werd hier... geen koning, al werd hij begrijpelijkerwijze ook hier naar zijn hoogste waardigheid genoemd. In Spanje, Castilië, enz., werd hij koning, maar hier werd hij Hertog van Brabant, Hertog van Gelderland, Graaf van Holland en Zeeland, Graaf van Vlaanderen, Heer van Friesland, Groningen, Drente, Overijsel en Utrecht, maar geen koning. Willem van Oranje wijst hierop ook nog uitdrukkelijk in zijn Apologie. De Nederlanden waren geen deel van het Spaanse Rijk; maar het blij-eindende treurspel, dat spoedig na dezen dag in 1555 zou beginnen, dat een onmetelijk leed over de welvarende Nederlanden zou uitstorten, voordat na tachtig jaren de Munsterse Vrede het gelukkige slot zou brengen, dat treurspel zou zijn ontstaan te danken hebben aan het streven van den vreemdeling, die hier heerser werd, om den Spaansen regeringsvorm, het absolute koningschap hier in te voeren.
„De Zoon van Karel groeide in Spanje onder Spanjaards op en gevoelde zich Spanjaard... naar de belangen van Spanje ging hij zijn groot rijk besturen... De regeering... werd eene vreemde, eene gewantrouwde regeering, die, vereenzelvigd met den Spaanschen landaard, naar rechtsbegrippen en met middelen te werk ging, waarvan het Nederlandsche volk een afschuw had. Zoo was het nu reeds bij den aanvang te voorzien, dat volk en regeering in strijd zouden geraken". (Prof. Dr R. Fruin.)
25 October 1555: een keerpunt in de geschiedenis der Nederlanden!

Aanbieding van het verzoekschrift der edelen aan de landvoogdes St.

HET VERZOEKSCHRIFT DER EDELEN — 1566

Het jaar 1566, dat om de vele uiterst gewichtige gebeurtenissen, die er in zouden plaats vinden, het „wonderjaar" zou worden genoemd, begon met grote onrust in de Nederlanden, veroorzaakt door het antwoord van Filips II op voorstellen, welke de voornaamste edelen, vormende de „ligue der grooten", tot den landsheer hadden gericht. Filips keurde af, dat in den laatsten tijd de vonnissen tegen de ketters waren verzacht geworden, handhaafde ondanks den raad der edelen de plakkaten in hun strengsten vorm, weigerde iedere verandering in den regeringsvorm

en daarmede de bijeenroeping der Algemene Staten. Ook de lagere adel, Rooms en Onrooms, was verontwaardigd en, toen bij gelegenheid van het huwelijk van Alexander Farnese van Parma een groot aantal edelen te Brussel bijeen was, werd aldaar in diep geheim het Compromis of Verbond der Edelen gesloten. De edelen waren ervan overtuigd, dat de (Spaanse) inquisitie, die dreigde te worden ingevoerd, oproer en verwarring in het ganse land tengevolge zou hebben. De adel achtte het derhalve zijn plicht, met alle macht de invoering daarvan te verhinderen, betuigend evenwel het gezag van den koning hoog te houden en iedere verstoring der orde te verhinderen. Evenwel schenen de leden van het Verbond er niet afkerig van te zijn, geweld te gebruiken, als de Koning niet goedschiks aan hun verlangens zou willen voldoen. In het laatst van Februari 1566 stelde de Prins van Oranje zich met het Compromis in verbinding en toen hij na een bijeenkomst met enkele Groten te Hoochstraten tot de overtuiging was gekomen, dat Egmond onder geen voorwaarde zou deelnemen aan gewapend verzet tegen den koning, gaf hij aan het Compromis den raad daarvan af te zien en in een verzoekschrift aan de Landvoogdes, Margaretha van Parma, de wensen nog eens duidelijk kenbaar te maken. Lodewijk van Nassau, de broeder van den Prins, was een der voormannen van het Verbond. In de eerste dagen van April 1566 kwamen ongeveer driehonderd leden van het Compromis of Verbond der Edelen te Brussel bijeen. „Vrijdags, den 5en, trok hun lange stoet, twee aan twee geschaard, met de beide hoofden, Brederode en Lodewijk, als hekkesluiters, op het aangewezen uur, naar het Hof van Margaretha, waar deze met den Raad van State en de Ridders der Vliesorde vergaderd was. Zij kwamen, gelijk hun dat door Oranje was aanbevolen, ongewapend; dat is, alleen de beide pistolen in den gordel en den degen op zij, die tot de gewone kleedij van ieder edelman behoorden. Ter plaatse gekomen, sprak Brederode, uit naam van allen, de Landvoogdes eenige geschreven woorden toe, waarbij hij haar het doel hunner komst voorhield, en het verschoonlijke en gewettigde van den door hen gewaagden stap, in het belang des lands en van den Koning zelven, kortelijk ontvouwde. Daarop gaf hij haar het Smeekschrift over, dat, door Lodewijk van Nassau opgesteld, met inderdaad alleszins betamelijke woorden, ernstig en dringend afschaffing van geloofsdwang en ketterstraffen van den Koning, gelijk de schorsing der thans bestaande bloedplaccaten van de Landvoogdes verzocht, tot dat, met beraad en toestemming der Algemeene Staten, andere en minder harde en gevaarlijke maatregelen tot behoud van den godsdienst, door den Koning zouden genomen zijn. Margaretha nam het Smeekschrift aan, den Edelen te kennen gevende, dat zij er over beraadslagen en hun vervolgens haar antwoord meedeelen zou". (Joh. van Vloten.)
Hoewel de Landvoogdes in afwachting van een nadere beslissing des Konings enige verzachting bracht in de toepassing der bloedplakkaten,

DE BEELDENSTORM — 1566

bleef het verzoekschrift zonder andere gevolgen dan dat bij de bevolking een ongemotiveerd optimisme omtrent het staken van de geloofsvervolgingen ontstond, op welk optimisme later een sterke reactie zou komen.

„Deze daad (de aanbieding van het Smeekschrift door de Edelen), die volgens hen, het uitbarsten van algemeenen opstand verhoedt, wordt hun door velen toegekend als gekwetste Majesteit en rebellie. De Edelen gescholden voor *Geuzen* (ellendelingen); hierop zinspelend, dragen zij een penning met het opschrift: *fidèle au Roi jusqu'à la besace* („Den Koning getrouw tot aan den bedelzak"). (Groen van Prinsterer.)

Door het optreden van het Compromis of Verbond der Edelen en de voorwaardelijke toezeggingen der Landvoogdes naar aanleiding van het door de Edelen ingediende verzoekschrift, waren bij de bevolking grote verwachtingen opgewekt aangaande het ophouden van alle geloofsvervolgingen. Filips echter talmde weer als altijd met zijn antwoord en intussen namen de Calvinisten een steeds driester houding bij hunne „hagepreken" aan. De toestand werd steeds ernstiger, de onrust steeds groter. Reeds lang hadden de hervormde predikanten tegen den Katholieken eredienst geijverd. Vooral de beelden in de Roomse kerken waren hun een gruwel. „Reeds in de laatste dagen van Juli 1566 viel het gewapende volk in de dorpen om Yperen en Kortrijk afgelegen kerken aan, sloeg er de beelden stuk, mishandelde de geestelijken en plunderde de kerkgebouwen en de kerkekassen. De ,Beeldenstorm' sloeg van het eene dorp naar het andere over en de regeering, verrast als ook zij was door de beweging, beschikte in het eerste oogenblik niet over voldoende militaire macht, die, onmiddellijk opgetreden, zeker in minder dan tijd de orde zou hebben hersteld". (Prof. Dr P. J. Blok.)
Met grote snelheid plantte de noodlottige beweging zich van Vlaanderen voort naar Brabant en de Noordelijke provinciën. De deelnemers waren niet alleen Calvinisten, die meenden met de vernieling der beelden, „de zuivering der kerken" een goed werk te doen en zich daarom bepaalden tot vernieling en geen roof pleegden, ook roofziek gespuis voegde zich weldra bij de „stormers". In Antwerpen wist Prins Willem het volk in toom te houden, doch toen hij op bevel van de Landvoogdes zich den 18den Augustus naar Brussel moest begeven, brak den 19den ook daar de storm los en werd de grote kerk aldaar met haar onmetelijke kunstschatten vernield.
De indruk, dien de Beeldenstorm maakte, was ontzettend. De Landvoogdes was radeloos, maar wist na enigen tijd de nodige maatregelen te nemen om de rust te herstellen. Vele Edelen verlieten het Compromis, dat weldra ontbonden werd. Maar Filips had nu een voorwendsel om krachtige militaire maatregelen tegen het Nederlandse volk te nemen.

Prins Willem van Oranje verlaat de Nederlanden — April 1567

Als David moeste vluchten
Voor Saul den Tiran,
Zoo heb ik moeten zuchten
Met menig edelman.

PRINS WILLEM VAN ORANJE VERTREKT NAAR DUITSLAND 1567

Gedurende het jaar 1566 waren, vooral na den beeldenstorm, de spanningen in de Nederlanden voortdurend toegenomen, ook tussen den Prins van Oranje en de Landvoogdes Margaretha van Parma. „De breuk werd volkomen naar aanleiding van den nieuwen eed, dien de schijnheiligheid van Philips als een uitnemenden valstrik had uitgedacht". Willem weigerde dien eed af te leggen en ook, zoals de Landvoogdes hem voorstelde, een formulier te ondertekenen, inhoudende: „Zijne Majesteit te zullen dienen en te zullen handelen tegen een iegelijk, zooals mij van zijnentwege zal bevolen worden, zonder eenig voorbehoud".
„Op deze rechtstreeksche uitdaging antwoordt de Prins met een stellige weigering een dergelijken eed te onderteekenen, daar deze zoowel 'zonder voorbeeld als onbepaald' was, als omvattende daden, die 'met zijn geweten strijdig en tot schande van den Koning en het land en in strijd met zijn vasallentrouw en zijn trouw als onderdaan van dit land konden zijn'. En op die gronden verzoekt hij verlof om al zijn ambten neer te leggen en zich aan den staatsdienst te onttrekken. De Landvoogdes kon zulk een man niet missen en zij durfde hem nog niet te trotseeren: het was juist voor het oproer in Antwerpen. Zij zond een agent naar den Prins om hem te bewegen zijn ambten te blijven bekleeden; maar hij liet zich niet bewegen". 2 April 1567 nam de Prins te Willebroek afscheid van Egmont en Mansfeldt. „Daarop schreef de Prins een aantal brieven aan den Koning, de Landvoogdes, aan Berghen in Spanje, aan Egmont en aan Hoorne, in ieder van welke hij zijn besluit aankondigt om al zijn ambten neer te leggen en zich naar Duitschland te begeven. Na aan alle beleefdheidsvormen te hebben voldaan, vertrok hij naar Breda, welke plaats hij den 11den April in veiligheid bereikte". (Frederic Harrison.) „Maar reeds werd hij ook te Breda in zijn persoonlijke veiligheid bedreigd. Toen verliet hij den 22sten Breda met zijn gezin en een talrijk gevolg. Over Grave, Kleef en Keulen begaf hij zich naar het in den laatsten tijd opnieuw versterkte Dillenburg, het oude slot zijner vaderen, waar Graaf Johan hem 7 Mei met zijn gansche gevolg van omstreeks 100 personen opnam. De vier-en-dertig-jarige vorst, totnogtoe de schitterende Bourgondische edelman, onbetwist de eerste onderdaan des Konings in de Nederlanden, jaren lang een der voornaamste leiders der landsregeering, keerde als vluchteling terug naar de plaats, die hij vóór 23 jaren als jonge knaap met een schitterende toekomst had verlaten". (Prof. Dr P. J. Blok.)

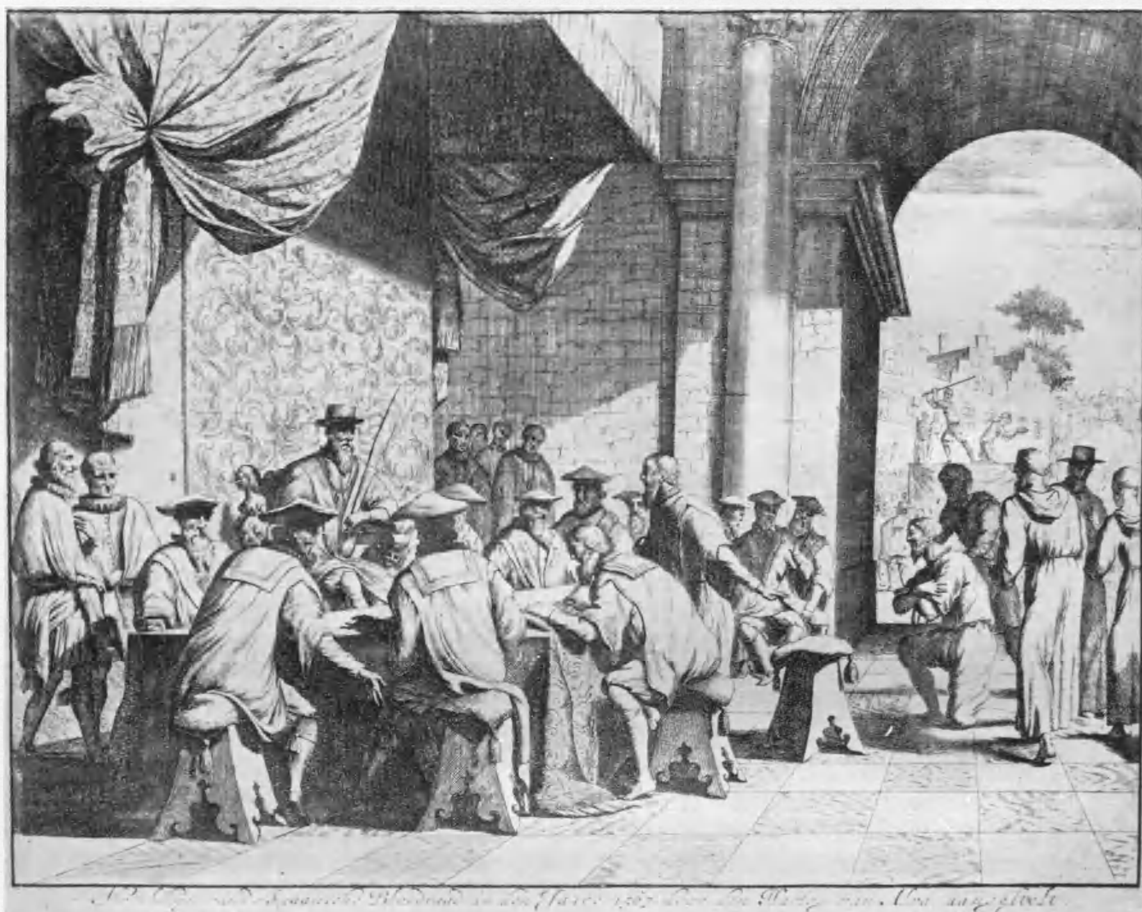

KOMST VAN ALVA IN ONS LAND — AUGUSTUS 1567
Zinneprent op de tegenstelling Prins Willem van Oranje — Alva

St.

DE KOMST VAN ALVA IN ONS LAND
1567

Weliswaar had Filips herhaaldelijk, ook in zijn brieven aan de Landvoogdes, te kennen gegeven, dat hij persoonlijk naar de Nederlanden zou overkomen, ten einde daar na den beeldenstorm de zaken te regelen, maar dit schijnt toch nimmer zijn werkelijke bedoeling te zijn geweest. Hij zond zijn veldheer Ferdinand van Toledo, hertog van Alva, die van Genua uit, waar hij een leger had bijeen gebracht, naar de Nederlanden trok. „Tezamen maakten zij (de troepen van Alva) het betrekkelijk kleine aantal van bijna 9.000 voetknechten en ruim 1200 spaansche, italiaansche en albineesche ruiters uit; maar ruiters en voetknechten waren zoo uitstekend, dat, naar het zeggen van een spaansch schrijver, ieder soldaat als hopman, ieder hopman als overste, ieder overste als generaal had kunnen optreden en werkzaam zijn". (Joh. van Vloten.)
„De bevelhebber was een uitstekend en beproefd soldaat, nu zestig jaar oud. Karel V had van hem gezegd, dat hij een van de drie grootste aanvoerders van zijn tijd was. De Hertog trok in Augustus België binnen (den 22sten in Brussel) en werd opgewacht door de koningsgezinde edelen, waaronder Egmont, die kwam met een groot gevolg en een geschenk in paarden. Alva ontving den Graaf met duivelsche vroolijkheid en spot, sloeg den arm om zijn hals en reed aan zijn zijde met veel vertoon van vriendschap. Graaf Hoorne werd eveneens verwelkomd met hartelijkheid en genegenheid". (Frederic Harrison.)
„Alva kwam niet alleen om een strafgericht over de bedrijvers der euveldaden te voltrekken, niet alleen om de laatste sporen van oproerigheid of ketterij uit te wisschen, maar om de aloude vrijheden des lands, de oorsprong van alle kwaad, te vernietigen en op het gladgeslagen veld het rechtlijnig en symmetrisch absolutisme, de droom van de nieuwe tijd, te stichten. Op den duur zou die poging alle krachten van nationaal verzet weer uit hun schijndood opwekken en tevens de uitgewekenen, de radicale partij in het algemeen, de kans geven om zich opnieuw van de verloren leiding meester te maken". (Prof. Dr P. Geyl.)
„Het schrikbewind van Alva (1567-1573), dat duizenden slachtoffers maakte, terwijl nog meer duizenden naar het buitenland vluchtten, o.a. Oranje, heeft de zaak des konings en van den Kath. godsdienst hopeloos bedorven". (De Katholieke Encyclopaedie.)

DE RAAD VAN BEROERTEN (BLOEDRAAD) St.

Alva was dus den 22sten Augustus 1567 Brussel binnengetrokken met geheime instructies van den Koning in zijn zak, o.a. om zo spoedig mogelijk Oranje, Egmont en Hoorne onschadelijk te maken.
Evenwel, in de eerste dagen na zijn aankomst scheen Alva zeer gematigd in zijn optreden te zijn.
„Doch de gematigdheid van den Hertog bleek weldra slechts geveinsd te zijn om hem te vergunnen des te beter zijn slag te slaan.
„Zijn eerste daad in deze richting was de instelling van een ‚Conseil de Troubles', een ‚Raad der Beroerten' (door het volk spoedig ‚Bloedraad' genoemd), waarin hij behalve Noircarmes en Barlaymont, plaatsvervangende presidenten, een vijftal bekende Nederlandsche juristen aanstelde nevens zijn werktuigen, den Spanjaard Juan de Vargas, die in Spanje herhaaldelijk veroordeeld was en thans door ijverig dienstbetoon aan verdere processen aldaar hoopte te ontkomen, en den karakterloozen Spaanschen Nederlander Luis del Rio. De rechtbank, zonder officieele aanstelling eenvoudig door Alva's wil opgericht, zou hebben te onderzoeken naar alle misdrijven, in den tijd der woelingen begaan, en daarover vonnissen uitspreken; omtrent deze laatste behield de landvoogd echter zichzelven de definitieve beslissing voor, ten deele, omdat hij de leden nog niet goed kende, ten deele, schreef hij, omdat ‚de mannen der wet alleen vonnis uitspreken over bewezen misdrijven, terwijl het staatsbelang veelal strijdig is met de wetten, die men hier heeft'. De eerste zitting dezer rechtbank werd den 20sten September gehouden". (Prof. Dr P. J. Blok.)

Prins Willem I ontvangt een Nederlands Gezantschap op den Dillenburg — 14 April 1568 Naar een schilderij van L. L. Klein Brandes

De meer dan 400 jaar oude Wilhelmslinde op den Dillenburg

„Was het denkbaar, dat Alva de zege niet zou behalen en zijn tegenstander, met allen, die het wagen zouden hem nog te steunen, te verpletteren, gesteund als de landvoogd werd door de krachten van het machtige Spaansche wereldrijk? Zoo dacht men in het voorjaar van 1568. Maar de uitkomst zou anders zijn. Het zou een bittere kamp worden, maar niet de groote veldheer zou overwinnen". (Prof. Dr P. J. Blok.)
In dat sombere voorjaar van 1568, toen onder meer Alva verklaarde, dat zijn „Vastenavondsoffer" de achthonderd mensenlevens zou te boven gaan, in dat sombere voorjaar, den 14den April, bezocht een gezantschap van Noord- en Zuid-Nederlanders den Prins op zijn stamslot Dillenburg, waar hij gedurende zijn ballingschap vertoefde. De lindeboom, waaronder de Prins, die juist van de jacht thuis kwam, het gezantschap te woord stond, staat nog op den Dillenburg. Die is dus ongeveer vierhonderd jaar oud.
De komst van het gezantschap was een bewijs, dat men in de Nederlanden den Prins ondanks zijn afwezigheid niet had vergeten. Tal van liederen uit dien tijd bewijzen, hoezeer men in den bitteren nood naar hem als naar den redder verlangde. En zo kwam het gezantschap hem om zijn hulp en bijstand voor de benarde Nederlanden smeken. Willem beloofde naar zijn vermogen te zullen helpen, mits hij van het Nederlandse volk krachtige medewerking, ook in geldelijk opzicht, mocht verwachten . . . Die krachtige medewerking van de Nederlanders bij de daarop door den Prins, zijn broeders en andere medestanders ingezette bevrijdingspogingen is, helaas, ten enenmale uitgebleven. Dit zal ook nog op volgende bladzijden blijken.

OVERWINNING VAN LODEWIJK VAN NASSAU BIJ HEILIGERLEE — Mei 1568

Prins Willem I, die zweeg, wanneer dit pas gaf, werd 24 April 1533 geboren op den Dillenburg, van 10 November 1544 af opgevoed te Breda onder de door den Keizer gestelde voogdij, 13 Februari 1545 Prins van Oranje; die voogdij stond van 1 December 1549 af onder zijn lateren grootsten tegenstander Kardinaal Granvelle (dien hij in 1564 van het kussen stootte). De Prins kreeg 6 December 1551 zijn eerste effectief legercommando: „chief et capitaine" over tweehonderd ruiters, waarvan hem tevens de „charge et conduite" werd opgedragen. 22 Juli 1555 „chef et capitaine-général de l'armée de Givet", nadat hij een regimentscommando bij de infanterie, daarna bij de cavalerie, had gevoerd. 17 November d.a.v. lid van den Raad van State.

Einde Januari 1556 vertrok de Prins na den wapenstilstand via Brussel naar huis (Buren), na in zijn leger, wegens het chronisch heersende geldgebrek en het fatale winterweer, de grootste armoede te hebben geleden. Toch werd die veldtocht als krijgsoverste hem in velerlei opzichten van onschatbare waarde voor zijn volgende moeilijke jaren: ten eerste onderging hij een morele traning in eenvoud en zelfbeheersing, doorliep een leerschool in de kunst om met in bijna alle opzichten zeer onvoldoende middelen het meestmogelijke te bereiken, het hoofd te leren bieden aan diè talloze tegenspoeden te velde van allerlei aard, welke *voor hem* steeds hun grond hebben gevonden in chronisch nijpend geldgebrek. Voor hem gold bij uitstek van 1567 af tot zijn dood: „der Krieg ist ein System von Aushilfen".

Het kan niet verwonderen, dat de loopbaan van den Prins, getypeerd als man „meer van den raad dan van de daad", een meer staatkundige dan militaire richting nam. Van het voorjaar 1561 af trad hij op als een der voornaamste leiders van de groten in de oppositie, ontplooide zich weldra als de geweldige strijder voor de Bourgondische, later Nederlandse belangen. In de jaren 1561 tot 1567 valt zijn overgang van dynastiek tot Nederlands nationaal. *De eerste onmiskenbare tekenen van staatkundige verwijdering tussen den Koning en den Prins vallen kort vóór Philips' vertrek naar Spanje in Augustus 1559.* Tot 1564 bleef de staatkundige strijd dooreengeweven met het persoonlijk duel met Granvelle. Gachard schetste diens „arrogance" als „extrême; son désir de dominer ne connaissait pas de bornes": een topprestatie van den *jeugdigen* Oranje, dat hij dien hoogst bekwamen, eer- en heerszuchtigen Kardinaal, die het onbeperkte vertrouwen van zijn Koning en den volledigen steun van Madrid genoot, het onderspit deed delven. De strijd ging toen verder tussen een nationaal, gematigd hervormd stelsel van staatsbestuur en het heersende reactionnaire, verknechtende Spaanse in ultramontaansen zin. Wie wind zaait, zal storm oogsten: de beelden-

storm, welke Augustus-September 1566 als een wervelstorm van Z.W. naar N.O. door alle provinciën voer, werd het begin van het einde der Spaanse hegemonie over de Nederlanden, vormde voor Oranje de naaste aanleiding, waarom hij die *moest* verlaten, den strijd *ook met de wapenen in de hand van een eigen basis uit aanvaarden.*
De Prins heeft tot slot van zijn verblijf in de Nederlanden te Antwerpen een uiterst moeilijken tijd gehad: *verzoenend man van legale middelen, bevredigde hij beide partijen niet meer.*
Een geluk bij een ongeluk, misschien geluk en wijsheid vormde een reis, welke de Prins *op herhaalden aandrang van zijn Nederlandse gouvernementen daarheen op het allerlaatst maakte* (12 October 1566 tot 4 Februari 1567). Misschien een doorgestoken kaart? Deze reis droeg er in belangrijke mate toe bij om, waar Oranje tot dusver bijna uitsluitend man van het Zuiden was (Brussel), ook in het Noorden toestanden en personen te leren kennen; door zijn gematigd optreden won hij er veler hoogachting. *De toen aangeknoopte banden in het Noorden, opgedane ervaringen en kennis van het land zullen den Prins en de nationale zaak in hoge mate ten goede zijn gekomen, toen de omstandigheden hem dwongen om (van April 1567 tot 1572, d.i. juist vijf jaar) de nationale zaak te dienen, den strijd te leiden van uit den vreemde.*
Het diarium van geheel Januari 1567 vermeldt: „Overal besprekingen aangaande de hervormden".
Na terugkeer te Antwerpen, 4 Februari 1567, was de tijd tot „evacueren" meer dan gekomen: 11 April week de Prins met zijn gevolg over Breda, waar hij afscheid nam van zijn kasteel, zijn goederen en zijn zaken, den drie-en-twintigsten dag vóór zijn verjaardag, uit naar den Dillenburg, waar hij 7 Mei aankwam.
Met het dreigend gevaar te doorzien — in tegenstelling tot Egmond en Hoorne, die, te goed van vertrouwen, voor de zaak onzer vrijheid verloren gingen — door tijdig zichzelf veilig te stellen, heeft Oranje — ziel, motor en middelpunt der nationale beweging — de zaak der Nederlanden, dat wil zeggen die van staatkundige en geloofsvrijheid, *den grootst denkbaren dienst bewezen.* Wat er zonder deze *daad* zou zijn terecht gekomen „de ce pauvre peuple"[1]) onttrekt zich aan elke berekening.

Met zijn vertrek uit de Nederlanden en zijn uitwijken naar den Dillenburg, om van daar uit onze bevrijding voor te bereiden, daarna te bewerkstelligen, heeft Prins Willem I zich gemaakt tot onze allergrootste figuur: den geweldigen strijder, den redder, den maker, in waarheid den *Vader des Vaderlands.*
De mens van *dezen* tijd kan zich nauwelijks meer indenken, wat die taak inhield: de Nassauers waren weliswaar zeer vermogende Duitse

[1]) 's Prinsen laatste woorden 10 Juli 1584.

Vorsten, doch wijd vertakt en het viel niet aan te nemen, dat allen even offervaardig zouden staan tegenover *onze* zaak als de Prins zelf; hij wendde zich derhalve ook tot andere Protestantse Duitse vorsten, van wie Hessen het best steunde; de strijd werd dan ook tot in 1572 grotendeels gestreden met Duitse troepen. Een geheel nieuwe staf van medewerkers moest in Nassau worden samengesteld; de verbindingen met de meest wèlgezinde delen der Zeventien Provinciën waren lang en moeizaam; men miste op den Dillenburg het juiste inzicht, hoe alles ginds verliep, wie de meest wèlgezinden, bekwaamsten en betrouwbaarsten waren.

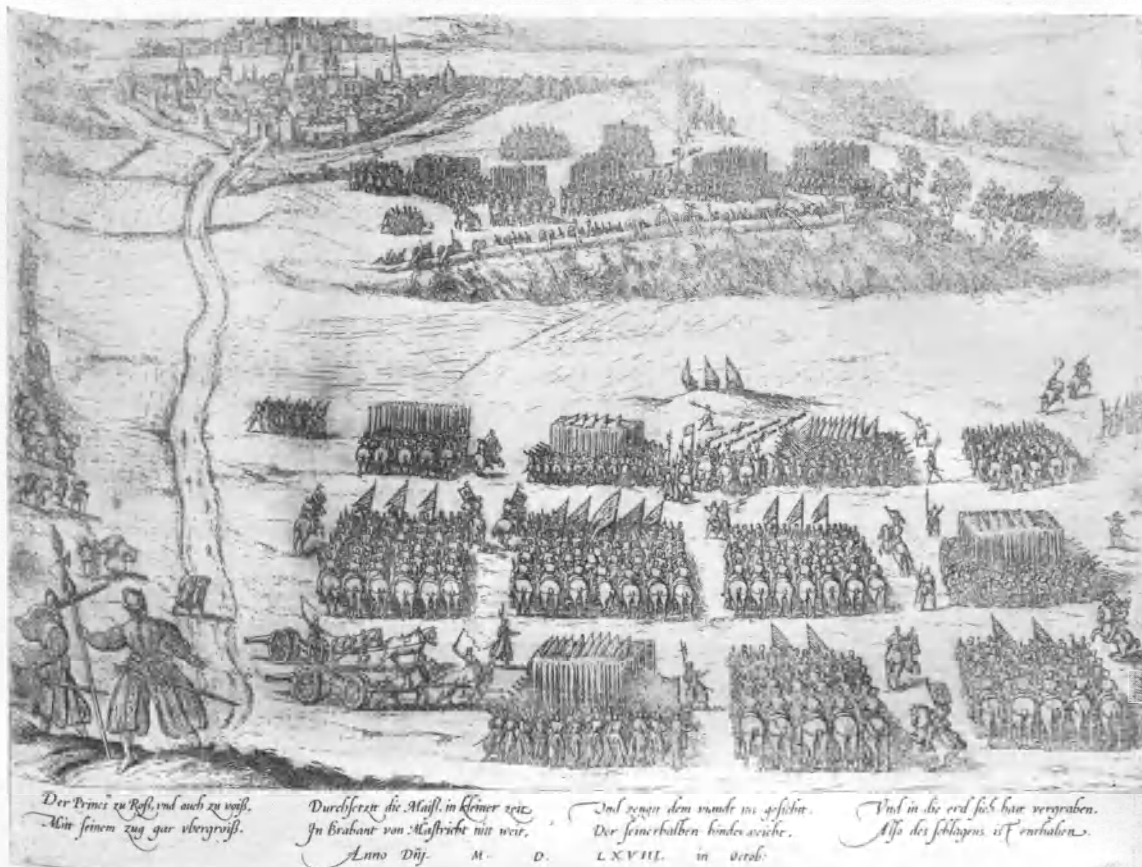
Het mag dan ook een wonder heten, dat de Prins binnen één jaar dacht zó ver te zijn, dat hij van wal kon steken van *drie* zijden met eerste pogingen, merendeels als voelhorens ter verkenning, ook in de hoop op velerlei plaatsen volksopstanden te verwekken, uiteraard zoveel mogelijk *gelijktijdig*. Dat elke poging om die drie invallen te doen synchroniseren moest falen in een tijd zonder spoorwegen, telefoon, radio en vliegwezen, spreekt van zelf. De Prins deed in dezen, wat hij kon: de drie offensiefstoten moesten plaats vinden op Pasen (18 April) 1568, voor hem uiteraard oncontroleerbaar; de handen ineen te slaan tot één krachtigen stoot was om geographische redenen reeds uitgesloten, had ook tegen: uitzicht om in *eersten* aanleg successen af te dwingen, was, gelet op Alva en zijn Spaanse legioenen, *absoluut* uitgesloten. Dus beter in *verschillende*, daartoe in aanmerking komende delen der Zeventien Provinciën, „acte de présence" te maken, de geesten op te wekken, welgezinde leiders, enz. te onderkennen, enz. Het waren de „inleidende *strategische* gevechten", zoals men na den eersten wereldoorlog de Franse mode, nog vóór 1940 weer geluwd, heeft gekend van de *tactische* „inleidende gevechten", waarmede enkelen zeer groot, soms ook zéér klein zijn geworden.

Bedoelde drie eerste offensieven waren:

1e. een uit Picardië op vijf vestingen in Artois, destijds behorende tot de Nederlanden, inclusief een aanslag op Alva in een klooster bij Brussel. Oranje had over dezen aanslag het minst te zeggen, daar die basis het verst verwijderd was; ook stonden gehalte van aanvoerder en troepen daar het laagst;

2e. een van drie colonnes uit het Oosten tegen het Waal-Maasfront Nijmegen-'s-Hertogenbosch-Maastricht. De Zuidelijkste daarvan, onder den heer van Rummen, verenigde zich op last van den Prins bij Gulpen met de reeds verslagen troepen uit Picardië van den heer van Risoir.

De Prins gelastte, overeenkomstig zijn *doorgaans* voorzichtig krijgsbeleid, 12 April deze drie colonnes zich wegens den bedenkelijken opmars van Spaanse troepen uit Brabant naar de Maas snel terug te trekken op Duisburg aan den Rijn. Den dag voordat de aanval alom had

Beroemde tocht van Prins Willem over de Maas bij Stockum — 5/6 October 1568 H.

moeten losbarsten, ging de Prins n.l. met een bedekking van vijftienhonderd ruiters van den Dillenburg daarheen. Men heeft daarin willen zien de mobiele reserve, door hem gereed gehouden om dáár door te tasten, waar men in de voorste lijn succes zou hebben: moderne strategie op kleine schaal. De zeer geringe sterkte, ook 's Prinsen terugwijken binnen één week naar Dillenburg, onmiddellijk nadat op 25 April bij (Rhein)-Dahlen de eerste tegenslag in het Oosten was geleden, sluiten die opvatting volkomen buiten.

Rummen en Risoir, samen vijf tot zes duizend man sterk, waagden tijdens hun door den Prins bevolen terugtocht een aanslag op Roermond, welke den 23en mislukte. Tijdens hun verderen terugtocht in nagenoeg Oostelijke richting werden de Geuzen, Walen en Duitsers den 25en kort vóór het kleine vestinkje Rheindahlen door Spaanse cavalerie op onzijdig gebied achterhaald en volkomen uiteengeslagen. Wat

vluchten kon, redde zich achter de wallen; echter bleven de poorten gesloten! De bekende Duitse Prins-Willem-van-Oranje-schrijver Rachfahl berekende onze verliezen op vijftienhonderd tot twee duizend en honderd man, de Spaanse op honderd [1]).
Aldus verliep Prins Willem's eerste gevecht van den Tachtigjarigen Oorlog op tragische wijze. De oudste schrijvers noemden de *juiste* plaats, doch Hooft, en na hem de latere drukken van Bor, stelden er het *Belgische* voormalige vestinkje Daelhem in het Luikse voor in de plaats, te aannemelijker, omdat Rummen en Risoir zich hadden verenigd in het Geuldal en er *Walen* onder de troep waren. Volgende geschiedschrijvers gingen grif hierop door. Van de lateren noem ik Groen van Prinsterer, Bosscha, Blok, ook Gosses en Japikse. Onbegrijpelijkerwijze komt die verwarring ook voor in Ten Raa en De Bas: „Het Staatsche Leger" [2]). De bekende Prins Willem I-kenner Rachfahl bracht in zijn groot werk de waarheid weer onomstotelijk naar voren [3]), doch de dwaling *blijft zeer hardnekkig* [4]).
De onveiligheid van zijn standplaats Duisburg, ook van Luxemburg uit bedreigd, en de verpletterende nederlaag noopten den Prins om zijn plan, *zo hij er al een had,* op te geven, met zijn weinige troepen ijlings in Oostelijke richting terug te gaan. Reeds op 28 April in den morgen waren negentig kilometers afgelegd; toen verliet Oranje zijn persoonlijke bedekking en keerde naar den Dillenburg terug. De beraamde aanvallen tegen Nijmegen en 's-Hertogenbosch kregen zelfs geen begin van uitvoering. Medio Mei versterkte van Soltbruggen met zijn acht tot negenhonderd man van dit front Lodewijk in het Oosten van Groningen; wat na Dahlen in die buurt nog aan enigermate geordende troepen was overgebleven, voegde zich daarbij.
3e. 's Prinsen Noordelijke colonne, die van Graaf Lodewijk in het uiterste Noorden des lands, Groningen, was de enige, die haar stoot richtte op de Noordelijke Provinciën, de meest energieke der drie frontcommandanten, tevens de enige, die steun vond bij de bevolking, aanvankelijk succes had, ondanks de weinige, slecht georganiseerde troepen, versterkt door volkswapening. 24 April met drie compagnieën over de grens getrokken, wies zijn macht snel. Zijn volkomen overwinning bij Heiligerlee, 23 Mei — waar Graaf Adolf viel — werd Lodewijk noodlottig. Hij was zo onvoorzichtig Groningen in te sluiten, zo roekeloos niet terug te gaan, toen Alva uit het Zuiden oprukte. Een wanhoopsdaad was het, dat hij tijdens zijn terugtocht den slag tegenover Alva's keurbenden aannam met den rug tegen de Eems; daar werd zijn macht van twaalf duizend man op 21 Juli bij Jemmingen door Alva's voorhoede volkomen uiteengeslagen; Lodewijk ontkwam zwem-

---

[1]) Wilhelm von Oranien. III (a° 1924). III, 303/4. [2]) Dl. I, 19. [3]) T.a.p., 302/5.
[4]) Zie daaromtrent van mijn hand een uitvoerig artikel in de Bijdragen van 1934.

mende! Ook in hem leefde 's Prinsen geest: hij was wèl geslagen, doch niet verslagen. Hoewel Lodewijk's strategisch-tactisch beleid na Heiligerlee allesbehalve vrij uitging, maakte de Prins hem geen enkel verwijt. 31 Juli 1568 schreef hij uit Dillenburg zijn jongeren broeder: „Neantmoins puisqu'il a pleu à Dieu, il en faut avoir la patience et ne perdre couraige, comme aussi de mon costé j'ay déliberé de faire en tout ce qui peut arriver".

Rest nu nog Oranje's hoofdonderneming, zijn *herfst*-inval in de Zuidelijke Nederlanden. Hoewel daaromtrent niets vaststaat, is het zeer wel mogelijk, dat de gehele inval *aanvankelijk* gedacht is als één *grote* aanval uit drie richtingen, welker voorhoedes elkaar steeds meer zouden zijn genaderd, met daarachter één hoofdmacht, bestemd om dáár door te zetten, waar de kansen het gunstigst zouden blijken, doch dat gemis aan bijval in de Nederlanden, ook gemis aan geld, de hoofdmacht hebben doen versmelten. In elk geval zou het hebben getuigd van meer doorzicht en voorzichtigheid, indien de Prins na Lodewijk's drama voor 1568 had afgezien van een eigen hoofdstoot *achterna*, mede, daar de herfst naderde, toen de Prins zich begaf naar de verzamelplaats Römersdorf, niet ver ten Z.W. van Dillenburg. Massa's krachten en geld zijn daaraan verspild, welke een der volgende jaren nuttiger besteed hadden kunnen zijn. De opmars in de richting van Maastricht begon eerst in September. Door de zeer gebrekkige structuur van 's Prinsen leger werden tot aan zijn beroemden Maasovergang bij Stockheim op 5 en 6 October, waarbij hij Alva toch te slim af was, in negen-en-twintig dagen hoogstens tweehonderd dertig kilometers afgelegd. De bijeengebrachte sterkte, vijf-en-twintig tot zes-en-twintig duizend man, was voor *dien tijd* buitengewoon groot, doch omtrent het gehalte schreef Rachfahl: „Mit Mord und Brand hausten die Oranischen. Kein Heer war es mehr, sondern eine grosze Räuberbande". Zo energiek als Alva de drie voorjaarsoffensieven uit het veld had geslagen, zo methodisch putte hij den Prins uit door dien steeds te schaduwen, steeds te dreigen zonder ooit toe te slaan. En deze wachtte zich wel, ooit het geweld te ontketenen!

Op 28 September bij Rolduc de toenmalige grens der Nederlanden overschreden hebbend, trok Oranje op 5 en 6 October hoogst verrassend over de Maas bij Maeseyck, werd 15 November door Alva nabij Cateau Cambrésy weer de Henegouws-Franse grens overgemanoeuvreerd. Het elfde couplet van het Wilhelmus, dat wel iets te hoog van den toren blaast, zinspeelt op Alva's uitputtingstragedie. Wie nader ingelicht wil worden omtrent deze laatste, leze de bladzijden 49 tot 55 van mijn bijdrage in het Gedenkboek 1933.

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Alva liet er geen gras over groeien; hij maakte haast met zijn schrikbewind.
„Nog voordat de Raad (der Beroerten) bijeenkwam, waren de niets vermoedende graven van Egmond en Hoorne reeds gevat op een feestmaaltijd, dien Ferdinand, bastaard van Toledo, 's hertogs onechte zoon, had aangericht (9 September 1568). Met fierheid hadden beiden zich in hun lot geschikt, meenend zeker te zijn van hunne onschuld. Op denzelfden dag waren burgemeester Van Stralen van Antwerpen, een van de vertrouwde medestanders des prinsen van Oranje, en de beide secretarissen der graven in verzekerde bewaring gesteld; hunne belangrijke papieren werden in beslag genomen. Zoo was het masker afgeworpen en had de hertog zijn doel bereikt om, gelijk hij gewenscht had, ,de voornaamste personages, bij wie men het best de oorzaken der woelingen kon nagaan', zooveel mogelijk in één slag te vatten". (Prof. Dr P. J. Blok.)
Toen kwam de overwinning van Lodewijk bij Heiligerlee, die Alva persoonlijk ongedaan wilde maken. Om, als hij daartoe het Zuiden zou verlaten, alle opstandigheid tijdens zijn afwezigheid te voorkomen en daartoe schrik en ontzetting onder de bevolking te verspreiden, liet hij op den 1sten Juni een drietal edelen op het schavot onthoofden en op 5 Juni Egmond en Hoorne, hoewel die als Gulden-Vliesridders slechts door Gulden-Vliesridders mochten worden gevonnist. De indruk op de bevolking was geweldig.

Als men schreef duysent vyf hondert
In dat achtensestichste jaer
Sach men geschien groot wonder,
Te Brussel in 't openbaer.
Vier Graven edel van bloede
Dooden sy in corter stond,
Daer toe seer rijck van goede,
Ick wilse u doen cont.

Een Prince van grooter machten,
Den Grave van Egmont
Als een schaep ginc ter slachten,
Daer was er die ure en stont;
Men sach er weenen en trueren
So menige man en wijf,
Te Brussel binnen de mueren
Al om dit wreet bedrijf.

Lamoraal Graaf van Egmond en Philips van Montmorency, Graaf van Hoorn in gevangenschap. Zijn 5 Juni 1568 te Brussel onthoofd

Naar een schilderij van Graaf Walter von Looz en Corfwarem

De Grave nam sonder trueren
Een kussen hoort dit bedien,
Daerop hy den doodt wilde besueren
En boog daerop zijn knien,
Tsaem leyde hy zijn handen
Ten hemel siende seer soet,
God doende zijn offeranden,
Die Grave, dat edel bloet.

Als zijn knien waren geboghen
En zijn handen tsaem gevoegt,
Een heeft 't zweert uitgetoghen
Die den Grave zijn hooft afsloeg.
Zijn bloedt sach men daer stralen,
Edel, van ordens verbont,
God sal de wraeck verhalen
Van den Grave van Egmont.

Terstont daernae quam voren,
Edel van stam en bloet,
Die edele Graef van Horen
Liefhebbende Gods woort soet;
Lieflijc sach men hem treden
Als een slachtschaep in nood;
Comende ter selver steden,
Daer hy moest sterven den doot.

Bedect met een kleet dicht,
Egmont lach daer verslagen,
Aen zijn voeten wert hij 't ghewaere,
Hij heeft 't kleet opghelicht.
En sprack met goede zeden:
Ligget ghy daer Egmont?
Zijt ghy my voorghetreden,
Ick wil u volgen terstont.

Een kussen hy voor hem vande,
Hij boog daer op zijn knien,
Te samen leyd hy zijn hande,
Ten hemel sach men hem sien;
Hy voer uit dese warande,
Heer! ic beveel u mijn geest,
Mijn ziele tot offerande,
Sprac de Grave onbevreest.

Als zijn knien waren geboghen
En zijn handen tsaem gevoegt,
Een heeft dat zweert uitgetoghen
Die den Grave 't hooft afsloeg.
Zijn bloedt sach men daer blincken,
Edel van stamme root,
Dus sach men de Grave krincken
Van Hoorn seer minjoot.

(Daarna werden de broeders Gijsbert en Dirk van Batenburg terechtgesteld.)

DE TIENDE PENNING — 1572 — Zinneprent: hoe Alva de Nederlanden uitperst St.

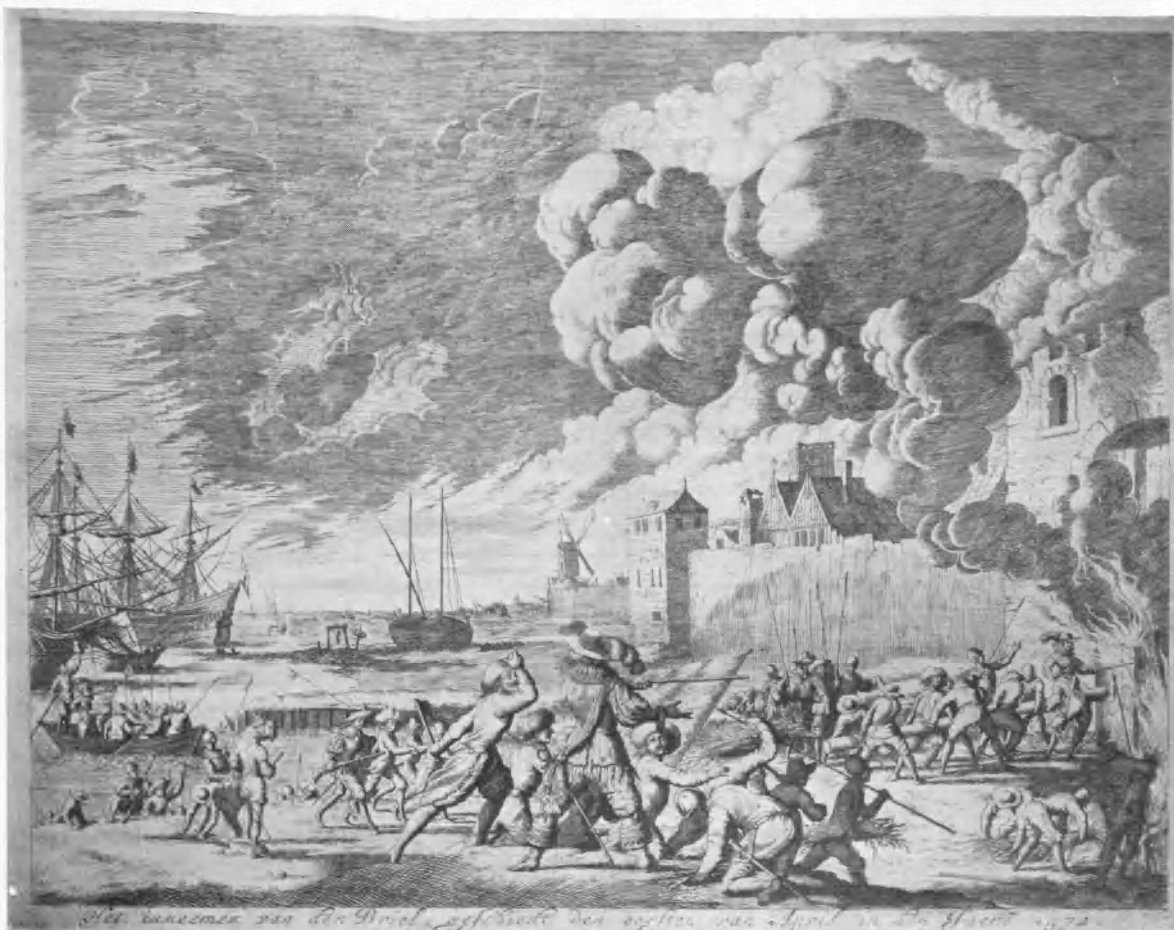
DE TIENDE PENNING — (1569—1572)

Een der belangrijkste feiten in het begin van den 80-jarigen oorlog is naar veler mening de poging van Alva om nieuwe belastingen in plaats van de zogenaamde „beden" in te voeren. Deze nieuwe belastingen zouden zijn: de Honderdste Penning, nl. een heffing voor éénmaal van 1 % der waarde van alle roerende en onroerende goederen; de Twintigste Penning, zijnde 5 % der opbrengst bij verkoop van onroerende goederen, en de Tiende Penning, n.l. 10 % van de opbrengst bij verkoop van roerende goederen. De Twintigste en de Tiende Penning zouden

altijd durende belastingen zijn. Het gehele belastingstelsel wordt de Tiende Penning genoemd naar de belasting, waartegen het verzet het hevigst was en die dus het meest werd besproken.
Het verzet tegen deze belastingen en, gelijk gezegd, vooral tegen den Tienden Penning, werd inderdaad hevig. In den Tienden Penning zag men een groot gevaar voor den handel en de Staten behielden liever het stelsel der „beden", omdat zij daarbij de koorden van de beurs in handen hielden. De vorst daarentegen wilde juist door invoering van den Tienden Penning zich ook in geldelijk opzicht onafhankelijk van de Staten maken, zoals dit reeds in Spanje het geval was.
In 1569 hadden de verschillende provinciën nog gebukt voor de bedreigingen met geweld van Alva en hadden de belastingen ondanks haar bezwaren in beginsel aanvaard, maar — en dit is het hoogst gewichtige verschijnsel in deze jaren — sedert dien nam het verzet daartegen toe, naarmate het ontzag voor den landvoogd afnam. De Nederlanders weken niet meer zo licht voor Alva's bedreigingen.
Deze verandering in houding valt voornamelijk op te merken bij den adel en de geestelijkheid. „Alleen de steden bleven zich van het begin tot het einde gelijk en even weerbarstig. Wat de overigen betreft, dezelfde mannen, die den maatregel in 1572 bestreden, hadden dien in 1569 met hun gezag gesteund, of zich dien althans laten welgevallen". Het verzet riep ook de Roomsen in het geweer. „In 1571 daverden de kansels en de biechtstoelen van de hevigste uitvallen tegen den Tienden Penning". (Bakhuizen van den Brink.)
Zo werd naar veler mening pas uit het algemeen verzet tegen den Tienden Penning de feitelijke opstand tegen de Spaanse overheersing geboren. Dit feit wordt door vele geschiedschrijvers en tijdgenoten met enige geringschatting vastgesteld. Zo laat een Geuzenlied uit dien tijd zich daarover spottend uit door Alva te laten zeggen:

Al heb ick veel onnozel bloets vertreên,
Gebrant, gedoot, geworcht, ende gehangen,
Veel edelen, ja Graven, in 't verstrangen
Gebracht, en 's Lants privilegië met een
Te niet gedaen, en veel maegdekens reen
Tot schand gebracht, en oock d'order der staten
Ganschelijk veracht; — dit deed my vreeze geen,
Hadd' ick *den tienden penninck* naegelaten.

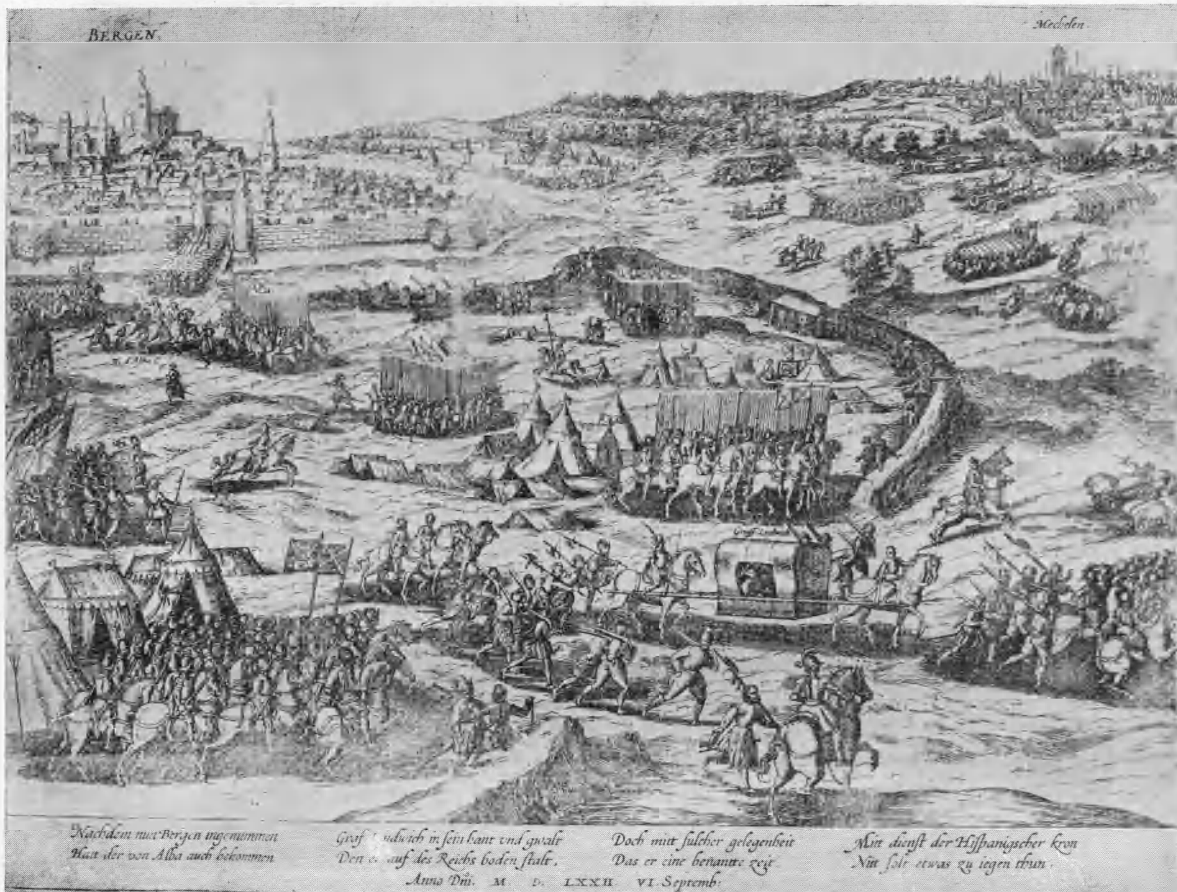
Ook Hugo de Groot laat zich in dien geest over den weerstand tegen den Tienden Penning uit, wat den geschiedkundige Joh. van Vloten aanleiding geeft tot de alleszins juiste opmerking: „Wie toch zoo spreken, verzuimen tevens op te merken, dat het beste, het wakkerste,

DE GEUZEN IN DEN BRIEL — 1 April 1572 St.

het kloekste gedeelte van dat volk, dat zij voor die rustlievende onderwerping aansprakelijk stellen, als balling 's lands daar buiten rondzwierf; dat het te vergeefs reeds herhaalde pogingen had aangewend om zijn achtergebleven landgenooten uit hun druk te bevrijden". En voor de Roomsgezinde burgers was er, voordat zij met de overige Nederlanders door dezelfde geldelijke maatregelen werden getroffen, weinig aanleiding tot verzet tegen den Spaansen onderdrukker.
In ieder geval: pas door de invoering van den Tienden Penning vlamde het verzet in de gehele Nederlanden met grote kracht op en dit is de grote betekenis van dit geschiedkundige feit.

Weinig gebeurtenissen uit den Tachtigjarigen Oorlog zijn zo algemeen bekend als de inneming van Den Briel door de Watergeuzen onder Lumey, De Rijk en Bloys van Treslong op 1 April 1572. De namen van Koppestok den veerman, die den eis van Lumey tot overgave aan het stadsbestuur overbracht, van den timmerman Meeuwissen, die door het moedig openhakken van een sluis de herovering van de stad voor Bossu onmogelijk maakte, kent iedere Nederlander.
De Watergeuzen, aan wie Koningin Elisabeth weer eens het verblijf in een Engelse haven had ontzegd, waren op hun tocht naar het Vlie door den wind voor de Maasmonden gedreven, hadden Den Briel genomen — het openrammeien van de Noorderpoort is algemeen bekend — en hadden de stad „voor den Prins" behouden: de Princevlag woei van den toren!
„Alle partijen waren verrast door dit optreden. Lodewijk van Nassau was niets gesticht over de overhaasting der piraten en ook de prins was er aanvankelijk weinig mede ingenomen. Zij wachtten af, wat er verder zou gebeuren, en maakten zich intusschen gereed om ook van hunne zijde te beginnen.
„Diep was de indruk, in Holland gemaakt door de inneming van Den Briel. Overal staken de aanhangers van den prins het hoofd op, meenden, dat deze zelf den Watergeuzen bevel gegeven had om de operatiën aan te vangen. Alva, de beteekenis van het feit der inneming nog niet ziende, zond eenige troepen naar Vlissingen om het onbezette Walcheren te beschermen, maar die stad, 's prinsen markiezaat, waar deze sinds lang vele aanhangers had, weigerde ze in te nemen, daarentegen de Geuzen ontvangend, die weldra gevolgd werden door een aantal ballingen uit Engeland, onder aanvoering van 's prinsen getrouwen stalmeester, Jerôme Tseraerts. Zelfs in Vlaanderen, tot bij Eecloo, vertoonden zich spoedig hunne benden, plunderend en brandend in den omtrek". (Prof. Dr P. J. Blok.)
Zo werd de inneming van Den Briel, die aanvankelijk geen andere bedoeling had dan een plundertocht van de Watergeuzen, tot een gebeurtenis van zeer grote betekenis in den vrijheidsoorlog. Het verband tussen de verrichtingen van Lodewijk van Nassau in Noord-Frankrijk en de belangrijkheid van de inneming van Den Briel zal hierna met nog een enkel woord in herinnering worden gebracht.

Het Spaanse leger onder Ferdinand de Toledo heeft Bergen belegerd, dat door Lodewijk van Nassau was bezet. Lodewijk verlaat de vesting — 1572

DE INNEMING VAN BERGEN DOOR LODEWIJK VAN NASSAU 1572

Standvastig is gebleven
Mijn hert in tegenspoed.

Spoedig na den allerongelukkigsten afloop van den veldtocht van 1568 waren Prins Willem en Graaf Lodewijk weer op het oorlogspad voor de zaak der Nederlanden en voegden zij zich met de hun overgebleven troepen bij het leger van Wolfgang van de Palts-Tweebruggen, om zich aan te sluiten bij de Franse Hugenoten. Prins Willem keerde spoedig naar Duitsland terug, maar Lodewijk bleef in Frankrijk en speelde daar een belangrijke rol, niet alleen als veldheer, maar ook als staatsman. Hij had het vertrouwen niet alleen van de Hugenoten, maar ook van het R.K. Franse Hof. Zo heeft hij kunnen bereiken, dat de koning van Frankrijk met welwillende onzijdigheid, zo niet met stille medewerking, toeliet, dat Lodewijk in samenwerking met de Hugenootse leiders een inval van Noord-Frankrijk uit in de Zuidelijke Nederlanden voorbereidde. Deze inval werd in Mei 1572 uitgevoerd. Een deel van Lodewijks troepen overrompelde Valenciennes en Lodewijk zelf nam den 23sten Mei bij verrassing de belangrijke vesting Bergen in Henegouwen, daarmede den weg openende voor Franse troepen, die uit het Zuiden zouden oprukken. Prins Willem zou met een leger uit Duitsland over Roermond in Brabant vallen. Maar Alva, het grote gevaar, dat hem door deze krijgsverrichtingen bedreigde, inziende, trok vrijwel alle troepen uit het Noorden des lands naar het Zuiden, in de eerste plaats om Bergen te hernemen. Lodewijk hield, niettegenstaande hij zwaar ziek werd, dapper stand, doch moest ten slotte in September de stad aan den overmachtigen vijand overgeven, want de beruchte Bartholomeusnacht te Parijs had de hulp, die uit Frankrijk door de Hugenoten zou worden verleend, onmogelijk gemaakt, zodat ook de Prins niet meer in staat was om tot ontzet van Bergen op te rukken. Onder eerbewijzen van de Spaanse troepen werd Lodewijk zwaar ziek uit de vesting gedragen en ging hij een uiterst moeilijke reis naar zijn stamslot aan.
De onderneming van Lodewijk was dus mislukt, maar niettemin is zij van beslissenden invloed geweest op den uitslag van den strijd om de vrijheid, al zou deze ook nog zes-en-zeventig jaar moeten duren. Hierover op een volgende bladzijde meer.

Zinneprent op den veldtocht van den Prins van Oranje in Brabant — 1572 St.

DE VELDTOCHT VAN PRINS WILLEM IN BRABANT — 1572

Zoals hiervóór (blz. 39) reeds met een enkel woord is gezegd, zouden uit het Zuiden Franse Hugenoten en uit het Oosten een leger onder den Prins van Oranje de Nederlanden binnenrukken. Maar de Fransen, onder Genlis, marcheerden te vroeg op en werden dientengevolge afzonderlijk verslagen, zodat de vijand alle troepen beschikbaar had om het

leger van Prins Willem te bestrijden. Toch liet Oranje zich door de nederlaag van Genlis niet afschrikken en rukte op naar Roermond. Tevoren had hij bij de Nederlanders aangedrongen op krachtigen geldelijken steun, daar het hem niet mogelijk was een goede tucht onder zijn huurtroepen te handhaven, als hij hen niet geregeld kon betalen. Maar, helaas, toch noopte geldgebrek hem om veel te lang in Roermond te blijven, welke stad ontzaglijk onder de plunderingen der Duitse soldaten heeft geleden.
Intussen zegde De Coligny den Prins krachtige hulp toe, daarbij den raad gevende, voordat die hulp zou zijn aangekomen, voorzichtig te werk te gaan. Door deze toezegging en door de houding van verschillende steden in Brabant en door hoopgevende berichten omtrent de stemming in de overige delen des lands, bijv. in Friesland, werden nog goede verwachtingen omtrent den afloop van den veldtocht bij den Prins opgewekt. Toen kwam echter, als een donderslag uit helderen hemel, de vreselijke tijding van den Bartholomeusnacht uit Parijs, die ieder uitzicht op hulp uit Frankrijk volkomen vernietigde. Oranje was toen tot in het hart van Brabant doorgedrongen, maar Alva ontweek wederom den slag.
De Prins was 7 September over de Nijvel getrokken en maakte zich gereed om Alva van Bergen te verdrijven, toen hij in den nacht van den 11en September werd verrast door een welgelukten Spaansen overval, waarbij hij door de waakzaamheid van zijn hondje aan den dood ontkwam. Zijn leger weigerde verder te vechten, zodat Oranje met zijn plunderend leger moest terugtrekken. Bergen moest zich overgeven. De steden, die het met den Prins hadden gehouden, werden door Alva zwaar gestraft. Toch waren, gelijk hiervóór reeds werd opgemerkt, de krijgsverrichtingen in het Zuiden des lands van groot gewicht geweest. Wat toch was het geval? Alva was reeds langen tijd op de hoogte van Lodewijks oorlogsvoorbereidingen in het Noorden van Frankrijk en had daarom, het grote gevaar daarvan inziende, al vroegtijdig bijna al zijn troepen uit het Noorden naar het Zuiden getrokken. Zo moest hij bijv., toen Utrecht zich tegen den Tienden Penning verzette, het garnizoen uit Den Briel daarheen zenden om die stad te bestraffen, waardoor de Geuzen op 1 April Den Briel konden nemen. Nu zagen tal van steden de kans schoon om zich voor den Prins te verklaren. Kortom, doordat Alva het Noorden van troepen had ontbloot, kreeg het de gelegenheid om eens en voorgoed den opstand te organiseren. „Op den 24sten Mei, den dag van de inname van de stad (Bergen)", schrijft Dr P. J. van Herwerden, „waren in Holland en Zeeland slechts Den Briel, Enkhuizen, Vlissingen en Vere in het bezit van de Geuzen. Vier maanden later, den 21sten September, toen Bergen capituleerde, waren in de twee genoemde gewesten alleen nog Amsterdam, Schoonhoven, Middelburg, Goes en Tolen in de macht der Spanjaarden, al de overige steden hadden

DE MOORD TE NAARDEN — 1572 St.

voor den Prins gekozen. Bovendien was op de Statenvergadering van Dordt door de opstandelingen een eigen bestuur ingesteld". — „Nadat deze vesting (Bergen) was ingenomen, kon Alva eindelijk zijn troepen naar de steden in het Noorden laten oprukken, maar toen was het te laat. In Holland en Zeeland was de heroïsche kracht van de opstandelingen zelfs voor Alva onoverwinnelijk geworden"... Dit is de grote betekenis van de krijgsverrichtingen van 1572 in de Zuidelijke Nederlanden.

Na den ongelukkig afgelopen veldtocht in Brabant begaf de Prins zich mismoedig over Kampen naar Enkhuizen om, zoals hij aan zijn broeder Jan schreef, in Holland zijn graf te vinden. Hij vestigde zich in Delft en heeft vandaar uit het verzet geleid. Er brak een vreselijke tijd voor de Nederlanden aan. Alva, die nu zijn gehele krijgsmacht weer ter beschikking had, wilde deze aanwenden om wraak te nemen voor den bijval, die den Prins en zijn broeder Lodewijk bij hun krijgsverrichtingen ten deel was gevallen en om de steden in het Noorden, die tijdens den strijd in het Zuiden afvallig waren geworden, daarvoor voorbeeldig te straffen. Hij belastte zijn zoon Don Frederik met de uitvoering van het beulswerk en stelde daartoe een leger van vijftien duizend man te zijner beschikking.

„Nu vangt die reeks van verschrikkelijke worstelingen in de Nederlandsche steden aan en haar heldhaftige verdediging, waardoor zij, nederlaag, bloedbaden en het hevigste lijden ten spijt, de Spaansche legers uitputten; en ten laatste, meer door volharding in haren doodstrijd dan door krijgsgeluk, de onafhankelijkheid der Noordelijke Gewesten voltooiden". (Frederic Harisson.)

„Den 2den October 1582 wierp Don Frederik zich op het den vorigen dag door 's Prinsen troepen verlaten Mechelen, waar een vreeselijke plundering de bewoners strafte voor het feit, dat zij Oranje de poorten hadden ontsloten. Drie dagen duurde de bezoeking. Het was ‚alsof de kerkelijke hoofdstad der Nederlanden een turksche stad was' zegt een koningsgezind tijdgenoot (Kervyn) met ergernis. Dendermonde leed in dezelfde dagen een gelijk lot door de soldaten van Mondragon uit Zeeland. Toen ging het noordwaarts.

„Zutphen werd den 16den November bestormd. De poorten werden gesloten en den volgenden dag ‚on a ouy ung jamergeschray et tuerie mais on ne sçai ce que c'est' zegt een bericht van de Veluwe: het was een gruwelijke moord van een groot deel der burgerij. Van Zutphen trok Don Frederik naar Holland. Naarden verstoutte zich, eraan te denken om weerstand te bieden, maar gaf zich over op de verzekering van Don Frederik, dat hij de stad zou sparen. Dit woord verbrak de Spaansche veldheer volkomen. Den 1sten December werd de stad op de gruwelijkste wijze uitgemoord, geplunderd en verbrand. Het stadje werd zoo goed als verdelgd en met beulendankbaarheid herdacht Alva te Amsterdam Gods genade, die deze bestraffing had vergund". (Verkort naar Prof. Dr P. J. Blok.)

Hooft geeft van het Naardense wanbedrijf een levendige beschrijving. De uitwerking op de Nederlanders was echter een andere dan Alva

Het openluchtspel op 21 Juli 1947. Feesten te Dordrecht ter herinnering aan de eerste Statenvergadering aldaar in 1572

Foto Du Parant

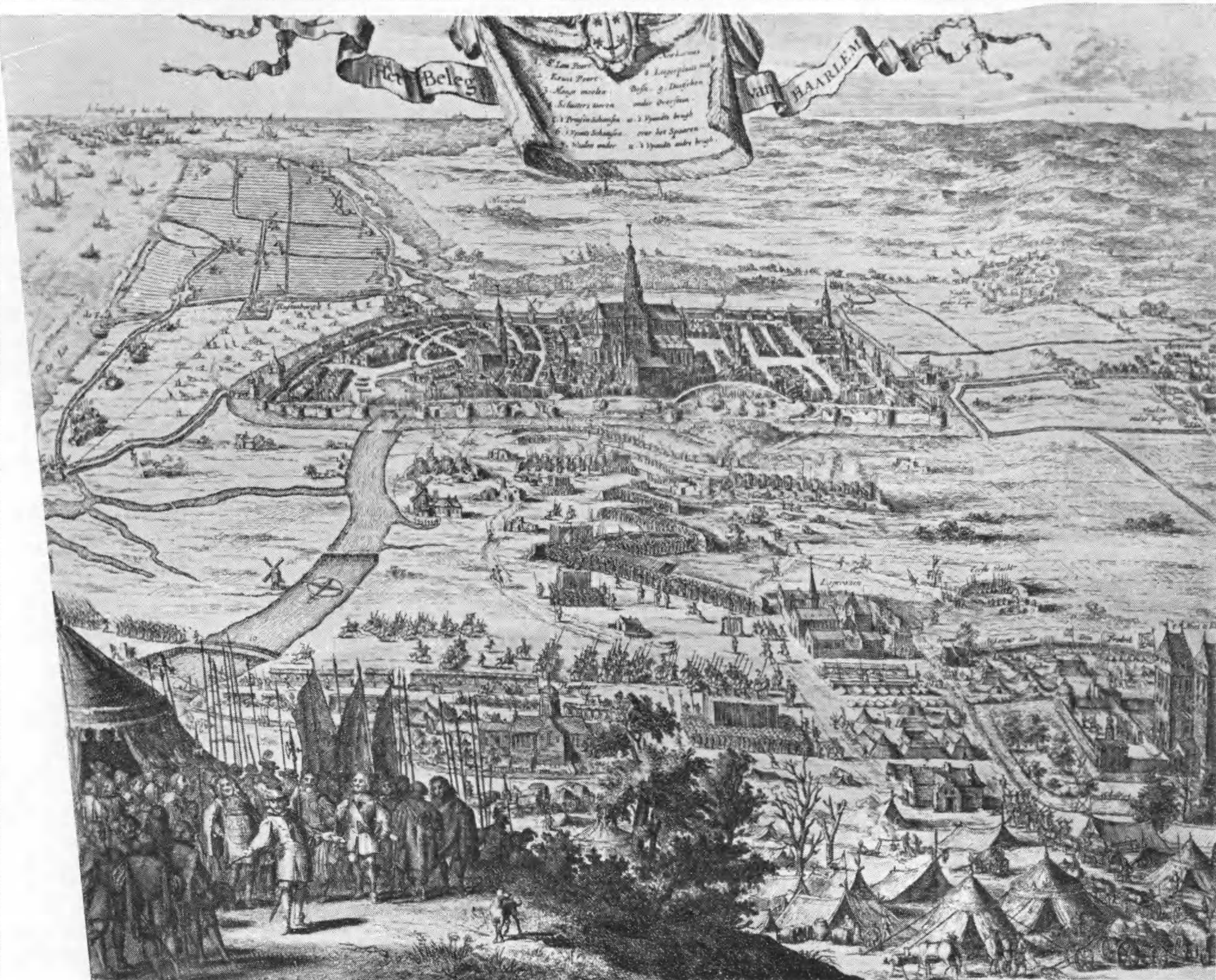
had verwacht; in de opstandige gewesten ontstond een vastberaden voornemen tot taai verzet.
In een spotlied uit dien tijd laat de dichter Don Frederik over de Nederlanders klagen:

Mijn beloften achten sy cleyn van waerden,
Mijn boosheyt een yegelick ruykt,
Die ick al binnen Naerden,
End te Haerlem heb ghebruykt,
Daerom zy malcanderen zweeren
End doen my wederstoot,
Zy spreken: Laet ons dapperlick weeren,
Wy en moghen niet quader dan doot.

DE STATENVERGADERING TE DORDRECHT *

Drieërlei doel had de Statenvergadering van het tegen Alva's tyrannie in opstand gekomen gewest Holland, die op 19 Juli 1572 te Dordrecht bijeenkwam: maatregelen te beramen, om het verzet zo effectief mogelijk voort te zetten; het bestuur in elkaar te zetten van de bevrijde gebieden en de godsdienstkwestie te regelen. De beide laatste punten hebben meer dan incidenteel belang en wij willen er hier een kort woord aan wijden.
Oranje, wiens vertegenwoordiger Marnix van St. Aldegonde de leiding had bij de beraadslagingen, ging bij de regeling van het bestuur uit van de denkwereld van den Middeleeuwsen standenstaat. Hij bleef het gezag van den Koning erkennen, maar nu deze in gebreke bleef om een eind te maken aan Alva's tyrannie, hadden de Staten als de door God met gezag beklede en wettig bevoegde organen de taak, om daartegen op te treden. Zo leerde het de Calvinistische verzetstheorie, waarin Marnix doorkneed was. Op zijn aandrang erkenden de Staten den Prins als Stadhouder, daar hij officieel nooit door den Koning ontslagen was. Maar Oranje's blik zag verder dan het gewest Holland. Ook de andere gewesten zouden tegen Alva in verzet komen en hij wekte de Hollandse Staten op om met deze contact te zoeken, m. a. w. de oude personele unie opnieuw vast te leggen. Als een der voornaamste leden van de generale Staten des Lands werd Oranje, bij afwezigheid des Konings, benoemd tot hoofd van dat verbond. Hij werd dus in de plaats van Alva gesteld als een soort van generaal stadhouder.
Deze ietwat ingewikkelde figuur werd geboren uit de brandende begeerte van den Prins om het verzet te vangen binnen de grenzen van het geldende staatsrecht en het op een wettige basis te stellen. Oranje wilde geen rebel zijn.
Oranje is ook tegenstander van geloofsvervolging. Hij wil verdraagzaamheid. Op zijn initiatief besluiten de Staten daarom, dat in het bevrijde gebied aan Rooms-Katholieken en Calvinisten beiden vrijheid van godsdienstoefening onder bepaalde voorwaarden werd verleend. Oranje greep daarmee uit boven zijn tijd; de godsdienstverschillen kerfden zo diep in het leven der volken, dat slechts één godsdienst in den Staat werd mogelijk geacht, wilde de Staat niet uiteenvallen. Oranje en de Staten zouden de remmende kracht van deze tijdstendenz weldra ervaren.

J. C. H. DE PATER.

HET BELEG VAN HAARLEM — 1573

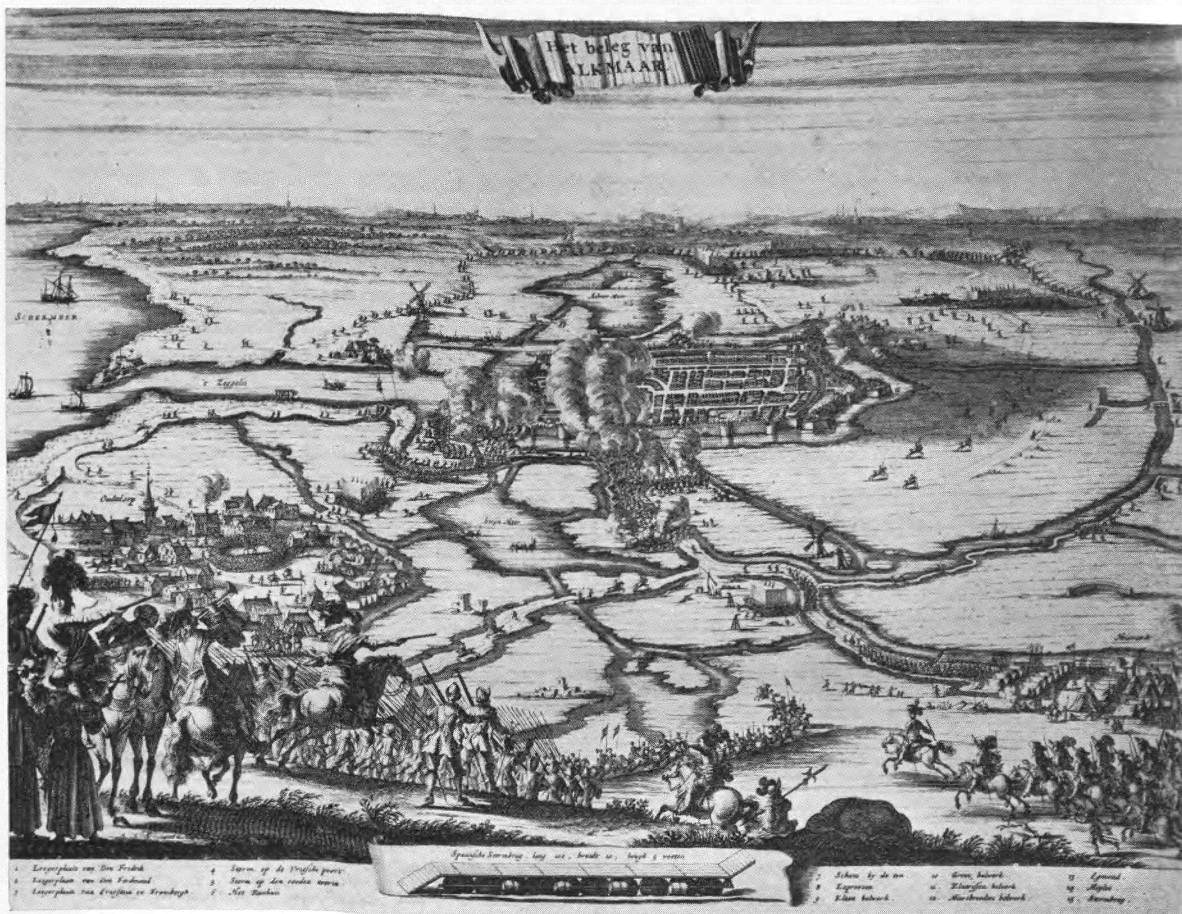
HAARLEM — 11 December 1572-13 Juli 1573 *

Het scheen een roekeloosheid, een stad, die voor een van de zwakste in Holland werd gehouden, met ongeoefende burgers en soldaten te willen verdedigen tegen een leger, zoals Europa toenmaals geen tweede kende. Dat Haarlems burgerij dit desondanks heeft durven bestaan, uit afkeer van gewetensdwang en rechteloosheid, uit verontwaardiging over brute moordlust en geweldenarij, aangevuurd door het woord en niet minder

door het voorbeeld van Ripperda, heeft terecht de bewondering gewekt van tijdgenoot en nageslacht. Alle episoden van de gedurende zeven maanden volgehouden, taaie worsteling, de zware bestormingen, welke werden afgeslagen, de stoutmoedige uitvallen naar de Spaanse schansen, de toevoer van levensmiddelen, aanvankelijk met sleden, later met schepen over het Haarlemmermeer, de strijd om de heerschappij te water, de nieuwe, achter den verloren geganen stadsmuur opgeworpen bolwerken, de onderaardse gevechten in mijngangen onder de wallen, ten slotte de wanhopige pogingen om den ijzeren ring van Spaanse schansen te doorbreken, dit alles werd in geheel Europa met intense spanning gevolgd. Maar niet alleen voor Haarlems muren woedde de strijd. De telkens herhaalde pogingen om door onderbreking van den aanvoerweg, welke over Amsterdam naar het Spaanse kamp leidde, den vijand tot opheffing van het beleg te noodzaken, gaven aanleiding tot gevechten op de Zuiderzee en het IJ, op den Sparendammer- en den Diemerdijk, in Amstelland en aan de Vecht, tot zelfs in de Betuwe en de Langstraat. Hard en meedogenloos ging het aan weerskanten toe; kwartier werd noch gevraagd, noch gegeven. Veel schrikwekkende tonelen speelden zich af, doch ook waren veel voorbeelden te zien van grootse zelfopoffering, ongehoorde dapperheid en trouw tot in den dood.

Wij weten, dat Haarlem ten slotte door hongersnood heeft moeten bukken nadat een laatste, vermetele ontzetpoging in een bloedige nederlaag was geëindigd; dat de burgers, enige vooraanstaanden uitgezonderd, er tegen zware schatting het leven afbrachten; dat van de bezetting twaalfhonderd vijftig man werden ter dood gebracht, welk lot ook Ripperda deelde. Maar hoe tragisch het einde ook was, de weerstand was niet te vergeefs geweest; integendeel was hij van beslissenden invloed op den verderen loop van den oorlog. De roep van onoverwinnelijkheid, die van het Spaanse leger uitging, was verdwenen, de schatkist ledig, zodat de soldaten niet betaald konden worden. Een muiterij brak uit, die het voorgenomen beleg van Alkmaar nog weer een maand deed uitstellen. En gedurende al dien tijd hadden de Hollandse steden zich versterkt en toegerust, was het krijgsvolk met den oorlog vertrouwd geraakt, en had het nieuwe bewind, onder leiding van den Prins van Oranje, zich verstevigd en georganiseerd. Zo legde de door Haarlem geboden tegenstand den grondslag voor de overwinningen van Alkmaar en Leiden. Dit alles was echter nog slechts het begin van een schier eindeloze afwisseling van voor- en tegenspoed, overwinning en nederlaag, waarvan geen van allen, die in dezen tijd zo zwaar hebben geleden en gestreden, het einde zou zien. Totdat ten slotte het Nederlandse volk uit de worsteling te voorschijn zou komen als een vrije, zelfbewuste, machtig omhoog strevende en roemrijke natie.

J. W. WIJN.

BELEG VAN ALKMAAR St.

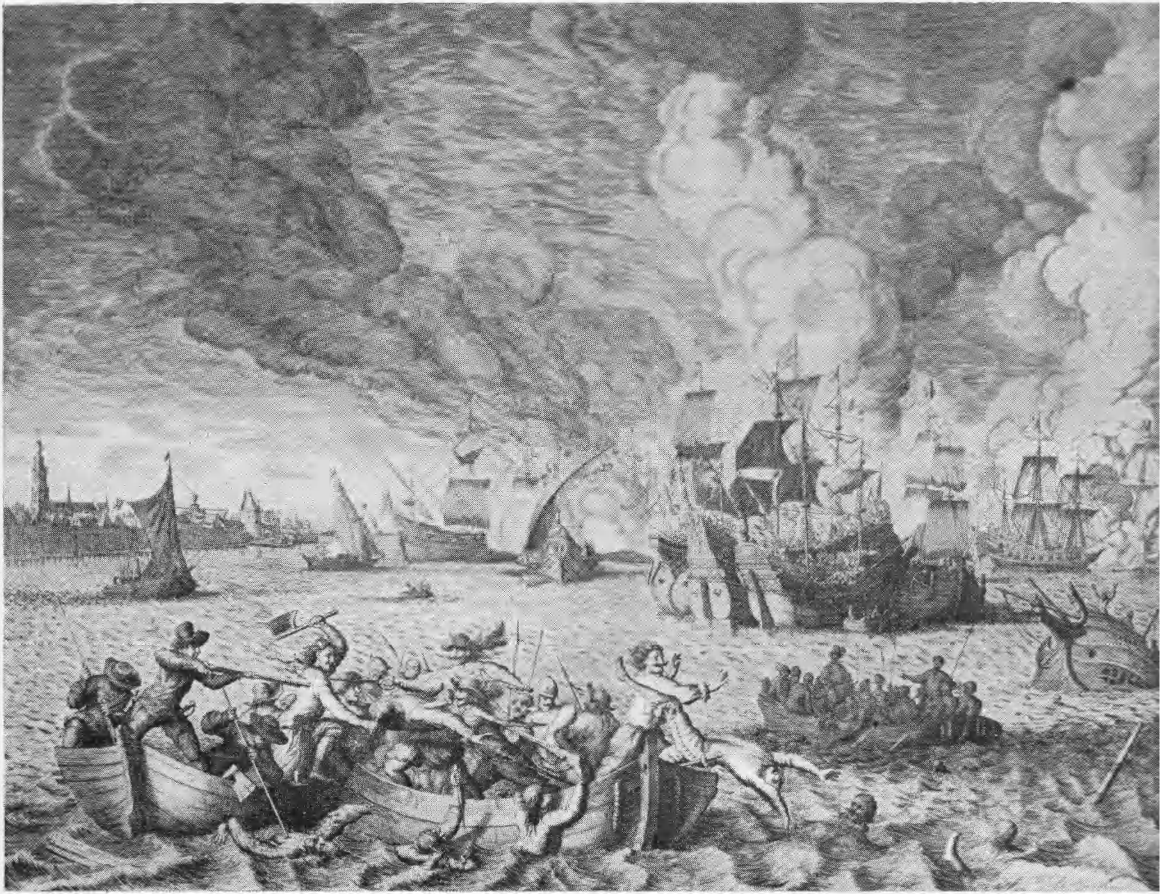
ALKMAAR — 19 Augustus-8 October 1573 *

Reeds vier dagen, nadat Haarlem zich had moeten overgeven, was een Spaanse legerafdeling onder Noircarmes op weg naar Alkmaar, in de hoop, de stad te kunnen bezetten vóór er Geuzentroepen waren binnengekomen. Deze lagen in Ouddorp en verlangden eveneens toegang. De burgers waren verdeeld, de regering besluiteloos. Zou men met de Spanjaarden het paard van Troje binnenhalen, of met de soldaten van den Prins een strijd aanvaarden, waarbij het met recht op leven en dood ging? Het is verklaarbaar, dat het stadsbestuur terugdeinsde voor de verantwoordelijkheid van een beslissing, waarvan geen terugkeer mogelijk was. Het was hopman Nicolaas Ruychaver, die de schaal

naar de zijde van den opstand deed doorslaan toen hij, het beraadslagen moede, met enige gelijkgezinde burgers de Friese Poort openhakte. Van nu af was alle onzekerheid opgeheven, alle tweedracht verdwenen; integendeel, alle verschillen van rang en stand, geloof en politiek schenen uitgewist in een geest van eensgezindheid als slechts mogelijk is onder den indruk van een allen gemeenschappelijk bedreigend gevaar en in het besef van te strijden voor het ideaal van menselijkheid, recht en vrijheid.

Een onder de Spanjaarden te Haarlem uitgebroken muiterij was oorzaak, dat het leger van Don Frederik eerst den 19en Augustus voor de stad verscheen. De hoofdaanval zou plaats hebben aan den kant van Ouddorp, waar de wallen nog niet gemoderniseerd waren; hier vestigde de Spaanse veldheer zijn hoofdkwartier. De grond was hier echter laag en moerassig en dit, gevoegd bij vertragingen in den aanvoer en stoutmoedige uitvallen van de belegerden, was oorzaak, dat het bijna een maand duurde, eer de Spanjaarden met hun batterijen, loopgraven en verdere toebereidselen tot den storm gereed waren. De verdedigers waren gering in aantal: achthonderd soldaten en dertienhonderd weerbare burgers. De verbinding met de Schermer was afgesneden, zodat geen hulp van buiten was te verwachten; binnen de muren was de vastberadenheid des te groter. Zaterdag 18 September zou over het lot van stad en inwoners worden beslist. Na langdurig bombardement gingen de Spanjaarden op twee plaatsen tot den storm over. Twee uren van opwindenden, verwoeden strijd volgden. In weerwil van zware verliezen gelukte het den aanvallers op sommige punten den wal te bestijgen, doch hier liepen zij vast tegen een muur van verbitterde, tot het uiterste besloten mensen. Terwijl de mannen kanon en geweer, degen en piek hanteerden, deden vrouwen, jongens en meisjes een regen van stenen, pekkransen en andere materialen op de hoofden der Spaanse krijgers neerdalen. Toen de bressen ten slotte niet langer waren te beklimmen wegens de gevallenen, waarmee zij bezaaid lagen, stokte de aanval. Tot een nieuwen storm waren de soldaten, na een verlies van ongeveer duizend doden en gewonden, niet meer te bewegen. De regentijd was op komst; de loopgraven stonden reeds onder water, en toen Don Frederik ter ore kwam, dat de Hollanders voornemens waren het buitenwater in te laten, waarmee dan ook reeds een begin gemaakt was, achtte hij den tijd gekomen om het beleg op te breken. Reeds den 24en begonnen de Spanjaarden hun geschut weg te voeren, en op 8 October verlieten de laatste belegeraars de stad. Zowel de soldaten, onder de kapiteins Jacob Cabeljau, Coenraad van Steenwijk en Dirk Duivel, als de burgers hadden zich schitterend geweerd, en het „Van Alkmaar begint de Victorie" zou het Nederlands geschiedverhaal sieren tot in lengte van dagen.

J. W. WIJN.

SLAG OP DE ZUIDERZEE — 1573

Bij Alkmaar begon in 1573 de victorie. Maar de horizont werd nog weer helderder door een tweede overwinning der Geuzen in dezelfde week, als die waarin Alkmaar werd ontzet.

„Den Hartog van Alba merckende dat de Zee-Havenen/ de sterckten des Lants waren/ heeft hy alle middelen aengewendt/ deselve te vermeesteren/ de Zeeuwsche door de Vlote van Bergen en Antwerpen, de Noordt-Hollandtsche door die van Amsterdam, die hem seer toegedaen/ en daer by op die van Enckhuysen en Noordt-Hollandt seer verbittert waren/ omdat sy de mondt/ of het inkomen van de Eye/ met gesoncken Schepen beslooten/ en eene Schantse daer by gemaeckt hadden/ waer door sy ter Zee niet konden komen/ en hare neeringe t'enemael afgesneden was/ ende heeft ten dien eynde tot Amsterdam belast groote Schepen toe te rusten onder den Admirael Bossu: het principaelste Schip (daer den Admirael op was) hiet de Inquisitie, ter gedachtenis van de Spaensche Inquisitie, daer de Landen/ naer haer interpretatie/ krijgh om voerde: Dit Schip was gemonteert met 32 metale stucken/ en behalven de Edelen ende Boots-Gesellen/ met tweehondert Spaenjaerden/ onder Capiteyn Corquera, bemandt: op d'andere Schepen waren/ boven het Schip-volck/ verdeylt ses Vaendelen Spaenjaerden/ en noch eenige Duytsche en Walsche Vaendelen/ van Francisco Verdugo: Alsoo uytgevaren zijnde/ zijn sy door eenen Noordt-Westen Windt/ en extraordinaris hoogh water/ over de Wracken ofte gesoncken Schepen ghekomen: Als sy nu inde Zuyder-Zee waren/ hebben sy den Noordt-Hollandtschen Admirael (Cornelis Dircksz van Monnickendam) met syne Vloote ontmoet/ ende alles om te vechten/ ten weder zijde gereet gemaekt zijnde/ zijn sy op malkanderen aengekomen/ en al vier gevende/ eenige reysen dwers door malkanderen gezeylt. De Noordt-Hollanders/ alsoo sy van alles oock wel versien waren/ sochten hunne vyanden aen boort te klampen: maer de Spaensche/ghebruyckende hun voordeel en Geschut/ sochten niet te abborderen". (Isaac Commelyn.)

Maar de Geuzen slaagden er toch in, hoewel zij minder ver dragend geschut dan de Spanjaarden hadden, met hun talrijke kleine schepen verschillende grote Spaanse schepen te enteren — ook dat van Admiraal Bossu — zodat deze vlootvoogd, na zich dapper te hebben geweerd, zich aan de Geuzen moest overgeven en gevankelijk naar Hoorn werd gevoerd. Gelijk men weet, liet de dappere Jan Harink het leven, toen hij de vlag van het admiraalschip weghaalde. De Geuzen behaalden een glansrijke overwinning en de hierboven aangeduide plannen van Alva tegen de Noordhollandse havens waren verijdeld. Eerst met de Pacificatie van Gent werd Bossu in vrijheid gesteld.

SLAG BIJ MOOK — 1574.
In dezen slag sneuvelden de Graven Lodewijk en Hendrik van Nassau

LODEWIJK VAN NASSAU *

Lodewijk van Nassau is vooral als krijgsman bekend geworden. Als wij, Nederlanders, hem noemen, denken wij aan Heiligerlee, Jemmingen, Bergen en Mook. In Frankrijk kent men hem als „l'homme de Moncontour". Deze plaatsnamen betekenden in zijn leven vier nederlagen en slechts één overwinning. Als veldheer is hij blijkbaar niet succesvol geweest. Ook zijn godsdienstig streven was tot mislukken gedoemd. Krachtig heeft hij gepoogd Protestanten en Katholieken met elkaar te verzoenen. Nadat

dit op niets was uitgelopen, spande hij zich in om Calvinisten en Lutheranen tot eenheid te brengen. Ook hier was slechts teleurstelling zijn deel.

Als staatsman heeft hij eveneens gefaald. Het Verbond der edelen, waarvan hij één der stichters was, ging aan tweedracht en politiek onvermogen te gronde. Zijn diplomatieke activiteit in Frankrijk in de jaren omstreeks 1570 liep op niets goeds uit maar eindigde in de moorddadige Bartholomaeusnacht.

Toen Lodewijk van Nassau in 1574 bij Mook sneuvelde, zou een tijdgenoot slechts hebben kunnen getuigen, dat geheel zijn levenswerk was mislukt.

Luidt ons oordeel thans nog zó? Geenszins. Al kunnen wij die nederlagen en mislukkingen niet ontkennen, wij weten met stelligheid, dat Lodewijk van Nassau aan zijn ouderen en wijzeren broer, Willem van Oranje, tot voorbeeld is geweest: Zo iemand, dan heeft Lodewijk van Nassau meegewerkt om van Oranje in plaats van een weifelaar een strijder te maken en om de in hem gebonden krachten tot ontplooiing te brengen. In dit opzicht is de betekenis van Lodewijk van Nassau niet gering geweest.

Maar er is meer en er zijn concretere argumenten om zijn belangrijkheid aan te tonen. Toen Lodewijk van Nassau in 1572 Bergen bij verrassing had ingenomen, zag Alva zich genoodzaakt nagenoeg alle troepen, die hem ter beschikking stonden, rondom die stad samen te trekken, want Henegouwen mocht geen invalspoort voor de Fransen worden. Terwijl Bergen in een langdurig beleg zijn ondergang tegemoet ging, kregen de gewesten Holland en Zeeland steeds meer gelegenheid om zich — ten dele voor altijd — van de Spanjaarden te bevrijden. Haast zou men willen zeggen: Dank zij Bergen begon de victorie.

Er is nog iets, dat klein in opzet groot van betekenis is geworden. Niet lang voor de nederlaag bij Jemmingen heeft Lodewijk van Nassau, als eerste in onze geschiedenis — zij het in naam van zijn broer — zeeschepen in de strijd tegen Spanje ingeschakeld. Op „ceste cause de la marrine" bleef hij zijn hoop vestigen. Uit deze „marrine" is later de glorierijke Nederlandse oorlogsmarine voortgekomen.

Door nederlaag naar overwinning; deze paradox is mede dank zij het leven van den man, die „Plutôt mort que vaincu, généreux sang de Nassau" tot zinspreuk had gekozen, werkelijkheid geworden.

In een Gedenkboek van de stichting van Nederlands onafhankelijkheid mag de naam van Lodewijk van Nassau niet gemist worden.

Dr P. J. VAN HERWERDEN.

BELEG VAN LEIDEN

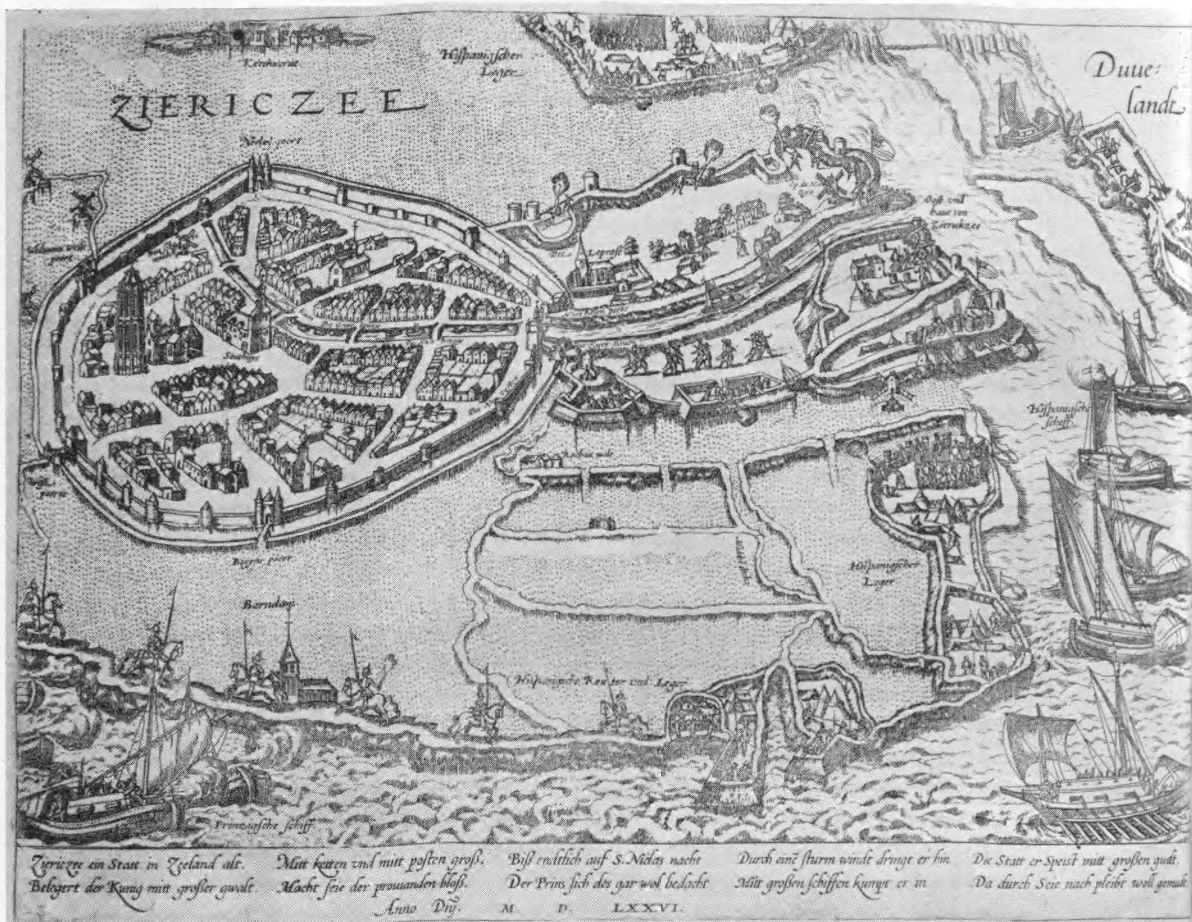
HET BELEG VAN LEIDEN — 1574

Een der gewichtigste gebeurtenissen uit het begin van den Tachtigjarigen Oorlog!
Men kan spreken van een eerste en een tweede beleg. Het eerste heeft slechts kort geduurd en werd opgebroken, toen in 1574 Lodewijk van Nassau met een leger Limburg binnenviel. De Leidenaars hebben toen — helaas! — niet voldaan aan den dringenden raad van den Prins, om de stad van een groten voorraad levensmiddelen te voorzien; zij meenden, dat de ellende was afgewend door den inval van Lodewijk; maar na den slag bij Mook sloten de Spanjaarden onder Valdez op 26 Mei 1574 de stad opnieuw in. En toen begon het beleg, dat tot 3

October zou duren, waarbij de bevolking onder mannen als Burgemeester Van der Werff en Jhr. Jan van der Does een boven allen lof verheven uithoudingsvermogen aan den dag zou leggen. Motley geeft er in zijn standaardwerk „De opkomst van de Nederlandsche Republiek" een levendige beschrijving van. Wij lezen daarin van het lijden der bevolking door den honger en de pest, van de vastberadenheid, waarmede zij niettemin aanlokkelijke aanbiedingen van Spaanse zijde, indien zij de stad wilde overgeven, verwierp, gedachtig aan het lot van Naarden en Haarlem. Motley houdt ons in spanning bij zijn verhaal over de onverpoosde pogingen van den Prins — die intussen zelf zwaar ziek te Delft lag — om de stad te ontzetten. „De dijken langs Maas en IJssel waren in het bezit van den Prins. Hij besloot ze door te steken, terwijl tegelijkertijd de groote sluizen van Rotterdam, Schiedam en Delfshaven moesten opengezet worden. De schade aan de landen, aan de dorpen, aan het in bloei staande veldgewas, zou ontzaglijk zijn; doch hij was verzekerd, dat geen ander middel Leyden en met die stad geheel Holland van den ondergang kon redden". En zo stroomde het water de polders binnen.

Maar nu volgen weken en weken van angstige spanning, want de wind blijft steeds Oost, dus het water stijgt te weinig. De schepen der inmiddels uit Zeeland onder Admiraal Boisot aangekomen Watergeuzen kunnen niet ver genoeg opvaren; evenwel... de wind draait eindelijk naar den goeden hoek en de Geuzen varen verder op. Maar de spanning blijft, want nu ondervinden de Geuzen nog telkens niet verwacht oponthoud, doordat zij stuiten op waterkeringen, die moeten worden doorgestoken en waarbij dikwerf zwaar moet worden gestreden. De Prins, die sedert de wind naar den goeden hoek is gedraaid, van zijn ziekte is hersteld, komt persoonlijk den toestand opnemen. Hij is en blijft de ziel van het verzet. Eindelijk komt de bevrijding! Het water is zo hoog gestegen, dat de Spanjaarden niet langer durven stand te houden tegen de oprukkende Geuzenvloot. Zij breken in den nacht van 2 op 3 October het beleg op. Men kent de geschiedenis van den jongen, die des morgens vroeg een pot hutspot in een ontruimde schans ontdekt. Leiden en daarmede Holland was gered! De Geuzen voeren de stad binnen en brachten brood en haring voor de uitgeteerde bevolking. Onmiddellijk werd in de Grote Kerk een plechtige, ontroerende dankdienst gehouden. En de Prins, die des Zondagsmorgens in de Waalse Kapel te Delft het heuglijk nieuws had vernomen, ijlde — het besmettingsgevaar van de nog heersende pest niet achtende — naar Leiden, om zijn hulde en dank aan de Leidse bevolking uit te spreken. De stichting van een Hoge School in de Sleutelstad was, naast de toezegging van een tiendaagse jaarmarkt zonder tollen of belastingen, de beloning daarvoor.

Natuurlijk zijn er tal van Geuzenliederen op deze schone overwinning gemaakt. Een ervan begint aldus:

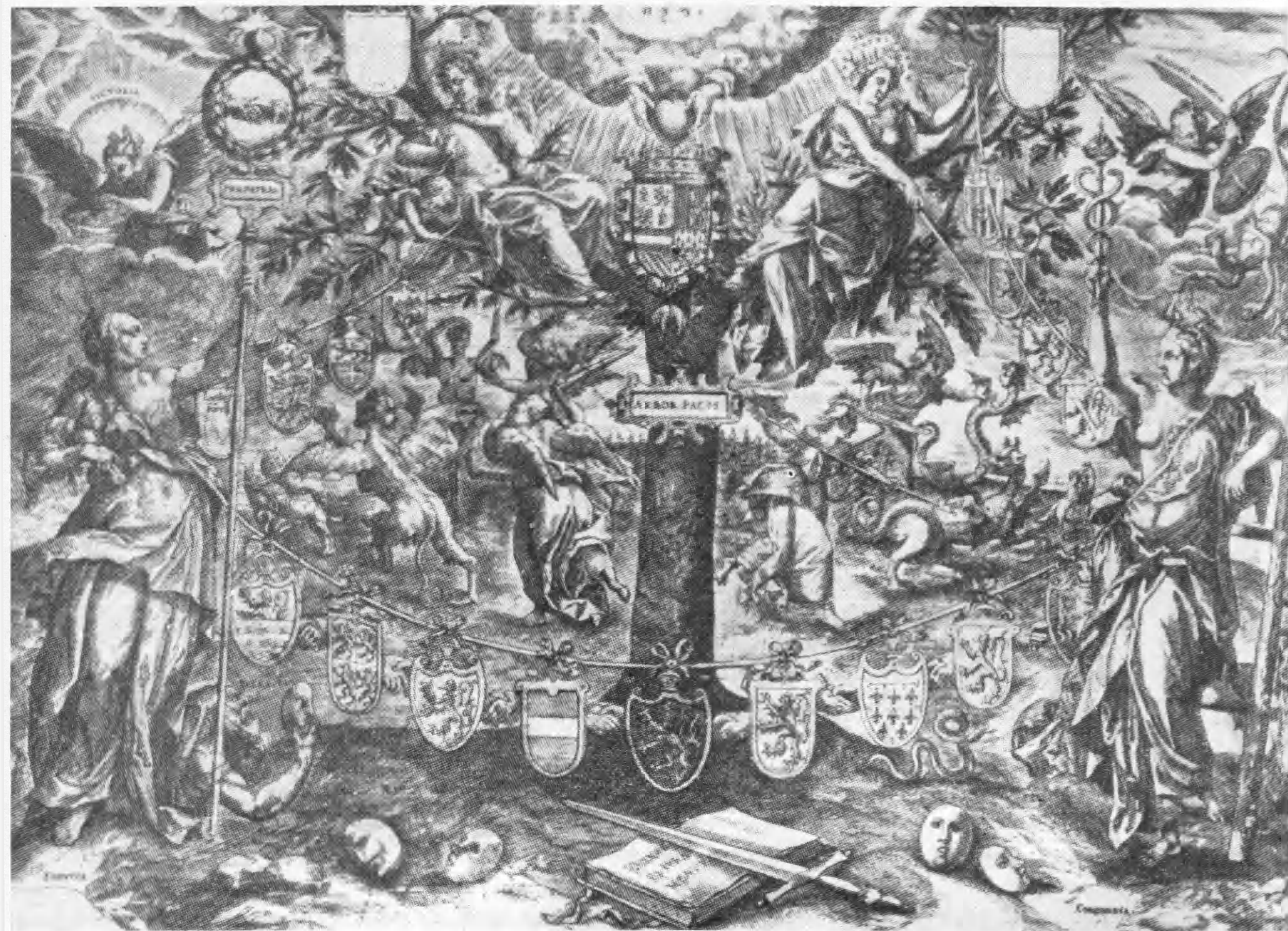
BELEG VAN ZIERIKZEE — 1575

Aenhoort ghy Nederlanden
Met harten seer verheucht,
Tot Godt verheft u handen
En looft sijn groote deucht,

Ghy die waert seer balaen,
Om die ontsettingh van Leyden
Twelck onlangs is gedaen.

„Is die gebeurtenis", zo vraagt de grote geschiedschrijver Fruin, „dan van zoo buitengewoon, van zoo eenig gewicht? Ja! voor onze stad in de eerste plaats, maar voor het geheele vaderland tevens is het feit, dat Leiden in 1574 niet in de handen der Spanjaarden gevallen is, maar geleden en volhard heeft, tot zijn trouwe landgenooten in staat waren om het te verlossen, een gebeurtenis van het hoogste belang, die nooit vergeten mag worden".

1576. Het jaar begon onder grote gevaren voor de Nederlanden. Zierikzee werd door den bekwamen en humanen Spaansen veldheer Mondragon belegerd. „Dag en nacht was er aan de bolwerken gearbeid, een hoogte aan de Zuidzijde versterkt, een veld aan den Noordkant verschanst; de omstreken waren onder water gezet, en voor eene gewelddadige verovering kon daarom niet te vreezen vallen. De vijand moest zich tot insluiting en uithongering, ware hem dat mogelijk, bepalen. Daartoe stelde hij dan ook zijne beste pogingen in het werk". (Joh. van Vloten.) De Prins van Oranje beraamde en bereidde met grote werkkracht en volharding tal van pogingen tot ontzet der vesting voor, die echter alle mislukten, doordat de vijand telkens ontijdig van de plannen op de hoogte werd gesteld, hetzij door verraad, hetzij door een ongelukkig toeval, zoals het neerstrijken van een postduif in de vijandelijke linie. De nood steeg dan ook zeer hoog in de vesting. Toen de toestand ondragelijk was geworden (de bevolking moest zich ten slotte voeden met „stinkend, van wormen dooraasd paardevleesch"), moest de stad zich overgeven, hetgeen op eervolle wijze, „bij verdrag" geschiedde. „De bezetting kon — hoewel zonder krijgseer — vrijelijk uittrekken en werd zelfs door geen eed van verder oorlogvoeren weerhouden; predikanten en onroomschen konden zich ongehinderd verwijderen, en alle plundering werd voor twee tonnen gouds, van welke men zich echter de een wel kwijtgescholden achtte, afgekocht". (Joh. van Vloten.) Dat de stad dergelijke milde voorwaarden — waarmede de Spaansgezinde Raad van State weinig ingenomen was — heeft kunnen verkrijgen, is wellicht voor een deel toe te schrijven aan het feit, dat Mondragon moeite had met het handhaven van de krijgstucht onder zijn zeer slecht betaalde soldaten, zodat het einde van het beleg ook voor hem een opluchting was. Niettemin was het verlies van Zierikzee een zware slag voor de Nederlanders, aangezien daardoor de verbinding van Zeeland met Noord-Holland nagenoeg verbroken was. De Prins schreef naar aanleiding daarvan: „En evenwel, wij willen hier den moed niet verliezen, maar hopen dat, als wij van alle menschen zullen verlaten zijn, de Heere God zijne regterhand over ons uitstrekken zal". Welnu, door den zwarten nacht der ellende braken hoopgevende zonnestralen door. De overwinnende troepen, die maanden lang geen soldij hadden genoten, sloegen aan het muiten, trokken naar het Zuiden, en plunderden en moordden te Antwerpen op afgrijselijke wijze: de Spaanse Furie. Deze gruweldaad had echter tot heilzaam gevolg, dat de Nederlandse Gewesten van Zuid en Noord geredelijk gevolg gaven aan den aandrang van den Prins om zich nauw aaneen te sluiten, ten einde eendrachtig den vreemden indringer uit het land te verdrijven: de Pacificatie van Gent. (Zie hierna.)

PACIFICATIE VAN GENT — 1576 — Zinneprent St.

PACIFICATIE VAN GENT *

getekend op 8 November 1576 in een der zalen van het prachtige stadhuis

De inname van Den Briel op 1 April 1572 was de eerste belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis van den vrijheidsopstand der Nederlanden. De aanvankelijk gunstige ontwikkeling werd door teleurstellingen gevolgd, en weldra werd het gebied van den opstand teruggedrongen tot Holland en Zeeland, de twee gewesten, die dan ook

grimmig stand hielden. Vredesonderhandelingen in 1575 door Requesens, opvolger van Alva, ondernomen, liepen op niets uit. Ook in de andere gewesten was een groeiende ontevredenheid merkbaar, vooral in Brabant en Vlaanderen, in Antwerpen en Gent, Brussel en Leuven, waar handel en nijverheid bijna stilstonden tengevolge van den strijd aan de Scheldemonden.

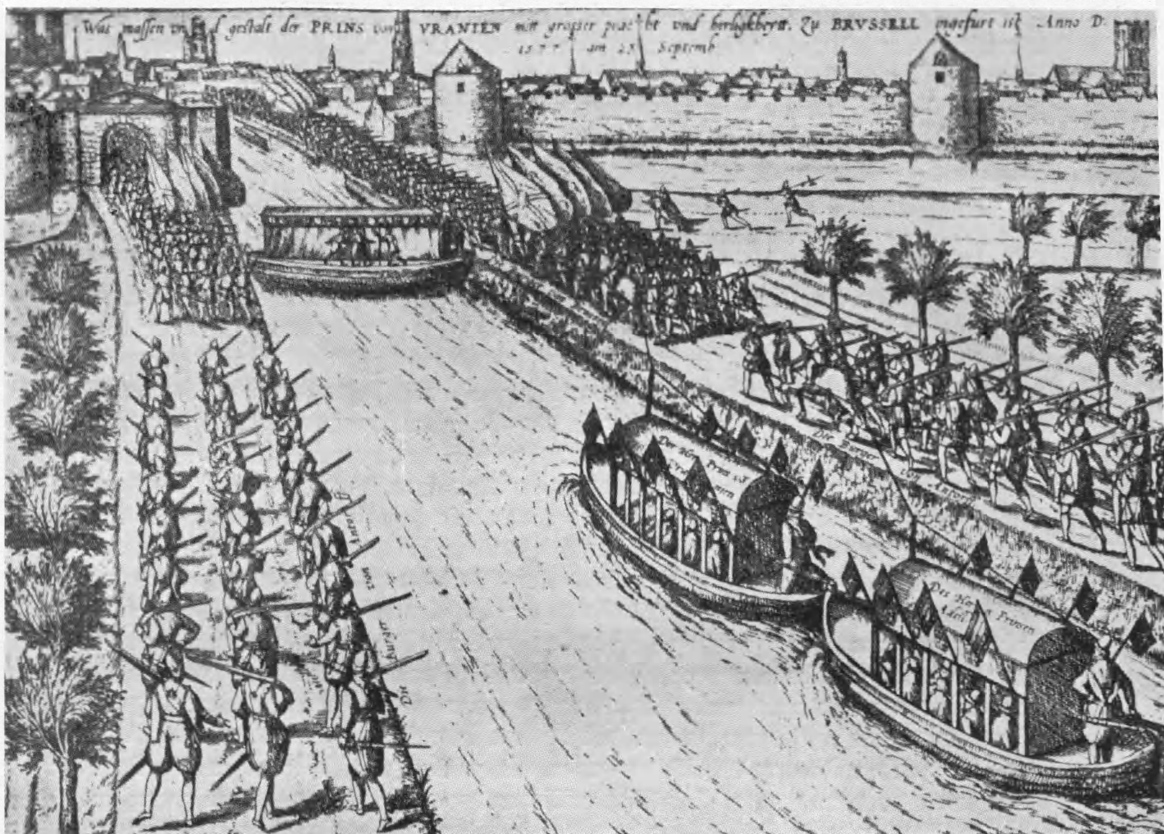
De plotselinge dood van Requesens op 5 Maart 1576 deed die ontevredenheid, nog aangewakkerd door de muiterij der Spaanse soldaten, in volle kracht tot uiting komen en op de basis van anti-Spaanse gezindheid, van afkeer en haat tegen de plunderaars, slaagde Willem van Oranje er in een verbond van samenwerking tot stand te brengen tussen het opstandige Holland en Zeeland met hun Calvinistische regering en de overige Nederlandse gewesten, die zich op onwettige wijze een regeringsorgaan geschapen hadden in de Staten-Generaal, maar die toch trouw wilden blijven aan den koning van Spanje en aan het Katholicisme.

De plundering van Antwerpen door de Spaanse troepen op 4 November, de zgn. Spaanse furie, verhaastte de ondertekening van dat merkwaardige verdrag, dat algemeen bekend staat als Pacificatie van Gent, en dat een der eerste monumenten is van nationale samenwerking en saamhorigheid in het wordingsproces der Nederlandse eenheid. Erkenning van Oranje als stadhouder van Holland en Zeeland, schorsing van de plakkaten, verdrijving van de Spaanse troepen, waren de hoofdpunten der overeenkomst. De tere aangelegenheid van den godsdienst werd ter zijde geschoven, tot de Spaanse troepen het land verlaten zouden hebben; maar in elk geval mochten buiten Holland en Zeeland geen maatregelen tegen den Katholieken godsdienst genomen worden. De Pacificatie van Gent, hoe zwak en gebrekkig ook, was althans de voorlopige triomf van de politiek van den Prins, die Calvinisten en Katholieken in eendrachtig verzet tegen Spanje wilde doen samengaan; „zij was de juiste uitdrukking van zijn tussen beide partijen doorzeilende staatkunde”.

Het moet een bittere teleurstelling geweest zijn voor Oranje, dat in strijd met de Pacificatie Calvinistische extremisten hun godsdienst met geweld aan Vlaanderen wilden opdringen. Alle pogingen van den Prins, om de belijders van de nieuwe leer in te tomen, faalden: „Gods werk mocht door geen menselijke berekeningen gestuit worden”.

Het unificerend streven van Oranje kon niet voorkomen, dat de ontbindende krachten haar werk deden, en ten slotte de tragedie der scheuring in het leven riepen, die tot op heden is blijven voortbestaan.

Zo valt er een schaduw over de feestelijke herdenking van den 30sten Januari 1948, maar de gemeenschappelijke tolunie, de culturele samenwerking, de vaststelling van één spelling voor het gehele Nederlandse taalgebied, „Benelux”, hebben weer diezelfde krachten doen ontwaken, die Willem van Oranje in 1576 wekte, terwijl er nu geen kans bestaat,

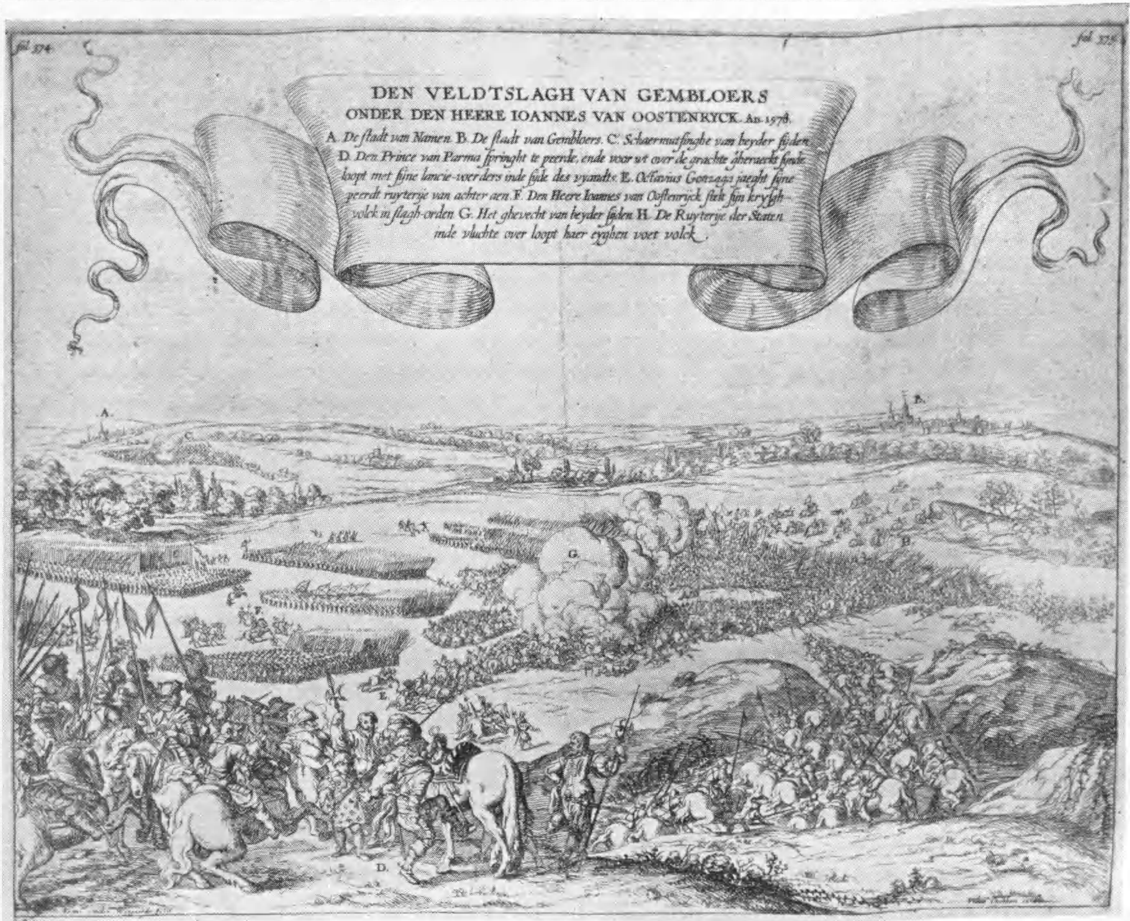
Bezoek van Prins Willem van Oranje aan Antwerpen en Brussel — 1577
Onder geleide van gewapende burgers trekt de Prins van Antwerpen naar Brussel

dat godsdienstige passies en tegenstellingen het van nationale saamhorigheid en eenheidsdrang zullen winnen.

Moge de loop der historie zich nog eenmaal zó voltrekken, dat zonder revoluties en zonder oorlogen het oude ideaal verwezenlijkt wordt, dat ook ten grondslag lag aan de Pacificatie: één Nederlandse stam in één Nederlandse staat.

G. J. ROOYMANS.

In September 1577 reisde de Prins naar Brussel om enigen tijd in de Zuidelijke Nederlanden te verblijven, want er waren daar gewichtige zaken te behandelen, mede in verband met het optreden van Don Juan en vooral in verband met de houding der Zuidnederlandse edelen en der Gentse Calvinisten. Daarom had de Prins, na aarzeling en met door de Staten van Holland ongaarne verleend verlof, gevolg gegeven aan de dringende uitnodiging uit het Zuiden, om de lang niet ongevaarlijke reis naar Brussel te aanvaarden. Begin September kwam hij uit Geertruidenberg te Antwerpen aan, waar hij geestdriftig werd ontvangen. Vandaar ging hij per schuit naar Brussel, zorgvuldig bewaakt door de gewapende burgerij. Te Brussel was de geestdrift onbeschrijflijk. De Prins werd verwelkomd met toepasselijke vertoningen, muziek, salvo's uit duizenden musketten, klokgelui, enz. De menigte verdrong zich om hem te kunnen begroeten; vrouwen knielden op straat voor hem neer als voor den redder des lands; velen konden hun tranen niet bedwingen en overal klonk het Wilhelmus, „het liedeken van Zijne Excellentie". Op deze schone ontvangst volgden langdurige besprekingen, waarbij Oranje bereikte, dat Don Juan, ondanks diens schone beloften, niet als landvoogd werd erkend. De Zuidnederlandse edelen, die afgunstig waren op Oranje's wassenden invloed, wisten toen te bewerken, dat Matthias van Oostenrijk door de Staten tot landvoogd werd verkozen, waartegen — zoals hierna ook in herinnering zal worden gebracht — Oranje zich niet verzette. Men maakte hem Ruwaard van Brabant en benoemde hem tot Luitenant-Generaal van den Landvoogd, welke functies aan Oranje de gelegenheid boden om Matthias geheel onder zijn invloed te brengen. Intussen ging de Prins eind 1577 naar het roerige Gent, waar het felle optreden van Calvinisten als Hembyze en Ryhove moest worden gematigd. Onder meer hadden de Gentenaren een aantal leden van den Raad van State gevangen genomen. Ook in Gent was de ontvangst weer bijzonder hartelijk en feestelijk. „Hij bleef er langer dan veertien dagen, bewerkte er samenwerking tusschen de Gentsche en de Brusselsche volksleiders en stelde (4 Januari) overeenkomstig de volkswenschen een nieuwe stadsregeering in onder leiding van Hembyze en Borluut als eerste schepenen. Maar de gevangen Statenleden bleven (ondanks de pogingen van den Prins) in hechtenis. Eerst den volgden dag verliet hij de stad onder het dankbaar gejuich

DE SLAG BIJ GEMBLOERS (GEMBLOUX) — 1578 St.

der bevolking, in wier midden hij zich ook hier eenvoudig had bewogen". (Prof. Dr P. J. Blok.)
Het refrein van het welkomstlied in Gent luidde:

> Weest willecom edel Prince binnen deser steden,
> Die in 's Heeren naem comt als een vorst van vrede!

Oranje stond in het toppunt zijner macht. „De mensen hier", schreef Don Juan aan Philips II, „zijn betoverd door den Prins; zij zijn aan hem gehecht, zij vrezen hem, zij wensen hem tot hun heer".

31 Januari 1578: de Slag bij Gembloers of Gembloux, een der pikzwarte dagen in den vrijheidsstrijd der Nederlanden.
Don Juan van Oostenrijk was door Philips II tot landvoogd over de Nederlanden benoemd, doch als zodanig door de Staten niet erkend. De Staten hadden den jeugdigen Aartshertog Matthias van Oostenrijk, den derden zoon van Keizer Maximiliaan, als landvoogd gekozen.
Den 18den Januari 1578 had Aartshertog Matthias zijn intrede in Brussel gedaan en zijn eed als landvoogd afgelegd. Er is nu een zuiver Nederlandse regering. Aan het hoofd daarvan staan de Staten en de uitvoerende macht berust in naam bij Matthias, in feite bij den Prins, die naast Matthias luitenant-gouverneur is geworden. Evenwel, deze veelhoofdige regering had nadelen, die dan ook aanstonds sterk aan den dag kwamen bij de vraagstukken der landsverdediging. Om te beginnen weigerden de Staten halsstarrig te voldoen aan het dringende voorstel van den Prins, om aanvallend tegen Don Juan op te treden. Men bepaalde er zich toe, troepen in de nabijheid van Namen, waar zich Don Juan bevond, gelegerd te houden. Deze troepen stonden tijdelijk onder de bevelen van Maarschalk Goignies; de eigenlijke bevelhebber, Philips van Lalaing, was afwezig.
Don Juan kreeg toen gelegenheid om zich in Luxemburg te versterken, Duitse en Franse huurtroepen te werven en de Spaanse en Italiaanse regimenten te ontvangen, die indertijd op aandrang der Staten door den Koning uit de Nederlanden waren teruggetrokken, doch nu, op verzoek van Don Juan, in de Nederlanden terugkwamen. Bij die regimenten bevond zich de jeugdige Alexander Farnese, Hertog van Parma, die een grote rol in de Nederlanden zou spelen, zich een waardig tegenstander van Prins Willem zou tonen, maar die het tegen Prins Maurits eenmaal zou afleggen.
De Staten begonnen nu te vrezen, dat Don Juan hun leger met zijn nieuw gevormde krijgsmacht zou aanvallen en gaven daarom aan Goignies de opdracht, op veiliger stellingen terug te trekken; maar Don Juan raakte door mededelingen van krijgsgevangenen met deze troepenbeweging bekend; voorts vernam hij, dat de Staatse bevelhebbers in Brussel bruiloft vierden! Deze voor hem zo schone gelegenheid greep hij aan en het terugtrekkende Staatse leger werd bij Gembloers op 31 Januari door de Spaanse troepen, onder Parma, in rug en flanken aangevallen en volkomen vernietigd!
Het was „een smadelijke nederlaag, die de onbekwaamheid der leiders van het Statenleger ten duidelijkste deed uitkomen, ja erger, die Lalaing

AMSTERDAM NAAR DE STAATSE ZIJDE — 1578

St.

en verschillende zijner kolonels, tijdens den slag op een bruiloftsfeest te Brussel, van verraad deed beschuldigen.

„Nooit stonden Don Juan's kansen gunstiger. Bijna geheel zuidelijk Brabant tot Leuven en Diest toe, viel den overwinnaar in handen. Het ontstelde Brussel, door den Prins met zijn gewoon overredingstalent weldra tot bedaren gebracht, kon zich nog bijtijds redden; Matthias, de Prins en de Staten-Generaal namen echter de wijk naar Antwerpen. Had Don Juan geen gebrek aan geld gehad, hij had den opstand tegen 's Konings gezag in het Zuiden waarschijnlijk onmiddellijk bedwongen". (Prof. Dr P. J. Blok.)

Amsterdam had niet behoord tot de steden, die in 1572 zich voor den Prins hadden verklaard. Het was Spaans gebleven, tot groot verdriet van de Prinsgezinden. Herhaalde pogingen zijn dan ook aangewend om Amsterdam voor de goede zaak te winnen, enige malen ook in dichtvorm.

Ghy meucht u niet schoon wassen,
Al hadt ghy al 't water uit der zee:
Ghy leght ghevallen in der assen,
Beklaecht u ras als Ninive;
En laet u u sonden smarten,
Springht haest uit desen oort,
Ontfangt ons Prins met blijder harten,
Off ghy sult nog worden verstoort.

De bedreiging, die in het refrein lag opgesloten, dat Amsterdam, als het Spaans bleef, zou worden verstoord, was ook de strekking geweest van een ander gedicht, een samenspraak tussen Enkhuizen en Amsterdam. Zij begon in 1578 vasten vorm aan te nemen. De stad was door de Staten met schansen en schepen bijna geheel ingesloten en gaf toen den wens te kennen om Staats te worden. Met den Prins ontwierp de stadsregering een aannemelijk verdrag, een „satisfactie", waarbij weer, volkomen volgens de opvattingen van den Prins, de Roomse godsdienst vrijgelaten werd en aan de Protestanten verschillende voorrechten zouden worden toegekend. De stadssoldaten zouden worden afgedankt en de Prins zou uit de ingezetenen andere vendels werven. Regering, ambtenaren en burgers zouden den eed doen aan den Graaf (dat was Philips, Koning van Spanje), den Prins (Stadhouder) en de stad. Voorts waren nog milde bepalingen omtrent de vervolging wegens godsdienstzaken vastgesteld. De ballingen mochten in de stad terugkeren. Tal van uitgewekenen keerden na de afkondiging van het verdrag op 16 Maart 1578 terug, maar toonden zich onmiddellijk afkerig van het gesloten verdrag. Spoedig ontstonden er onlusten (de „Alteratie"), die leidden tot het uit de stad voeren van de R.K. Magistraat en de R.K. geestelijken en monniken, alsmede tot het in bezit nemen van de kerken, die, van de beelden ontdaan, aan de Protestanten werden overgegeven. „Dit alles", schrijft Hooft, „(een zeldzaam beloop) zonder eenen mensch te wonden". Het klooster der Grauwe Monniken moest het volgens Hooft in het bijzonder ontgelden. Hij voegt eraan toe: „Aan winkels oft woningen (waarvoor de roomsgezinden grootlijks vreesden) raakte niemand".
Het eertijds zo verstokte Amsterdam was nu, zij het ook niet zonder geweld, voor goed naar de Staatse zijde gebracht, wat uiteraard voor het verdere verzet tegen Spanje van het grootste belang was.

ZINNEPRENT OP DE UNIE VAN UTRECHT — 1579

S.